

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра політології та публічного управління

На правах рукопису

ДОРОЩИК МАКСИМ СТЕПАНОВИЧ

**СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування

Освітньо-професійна програма
«Державна служба»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
БОРЕЙКО ЮРІЙ ГРИГОРОВИЧ,
доктор філософських наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол _____

Засідання кафедри політології
та публічного управління

від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

Бусленко В. В. _____

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Дорошич М. Соціальна інфраструктура як складова розвитку територіальних громад. – Рукопис.

Випускна кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2025.

На основі аналізу наукових досліджень та нормативно-правової бази з'ясовуються сучасні механізми й інструменти розвитку соціальної інфраструктури як основи функціонування територіальної громади та задоволення потреб місцевих жителів у наданні соціальних послуг. Аналізується теоретико-методологічні засади і ступінь дослідження проблеми, характеризується система надання соціальних послуг у громаді на основі інфраструктурного забезпечення, розглядаються особливості інвестиційного потенціалу для розбудови соціальної інфраструктури, розкриваються можливості соціального партнерства як інструмента інфраструктурного розвитку громади, обґрунтовується світовий досвід інфраструктурного розвитку, з'ясовуються переваги зарубіжних практик в реалізації концесійних проектів у сфері соціальної інфраструктури, досліджується способи реєстрації світового досвіду діяльності соціальних підприємств у вітчизняних реаліях сьогодення.

Визначено, що соціальна інфраструктура територіальної громади охоплює комплекс об'єктів, установ та споруд, основною функцією яких є задоволення соціальних потреб людей. Від рівня розвитку соціальної інфраструктури залежать якість освітніх, медичних, культурних та інших послуг, інвестиційна привабливість, конкурентні переваги в розвитку бізнесу, створення робочих місць, забезпечення благоустрою, добробут місцевих жителів, внутрішня і зовнішня міграція, демографічні процеси.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, територіальна громада, інфраструктурний розвиток, соціальні послуги, партнерство, світовий досвід.

ANNOTATION

Doroshchuk Maksym. Social infrastructure as a component of territorial community development. – Manuscript.

Graduation qualifying work for obtaining the second (master's) level of higher education in the specialty 281 Public Management and Administration. Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2025.

Based on the analysis of scientific research and the regulatory framework, the paper identifies modern mechanisms and instruments for the development of social infrastructure as the basis for the functioning of the territorial community and meeting the needs of local residents in the provision of social services. The theoretical and methodological foundations and the degree of research into the problem are analysed, the system of social service provision in the community based on infrastructure provision is characterised, the features of investment potential for the development of social infrastructure are considered, the possibilities of social partnership as an instrument of community infrastructure development are revealed, and global experience in infrastructure development is substantiated. the advantages of foreign practices in the implementation of concession projects in the field of social infrastructure are identified, and ways of applying global experience in the activities of social enterprises in the current domestic reality are explored.

It has been determined that the social infrastructure of a territorial community covers a complex of objects, institutions and structures, the main function of which is to meet the social needs of people. The level of development of social infrastructure determines the quality of educational, medical, cultural and other services, investment attractiveness, competitive advantages in business development, job creation, provision of amenities, well-being of local residents, internal and external migration, and demographic processes.

Keywords: social infrastructure, territorial community, infrastructure development, social services, partnership, global experience.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	9
1.1. Соціальна інфраструктура як об’єкт теоретичного аналізу.....	9
1.2. Концептуальні засади дослідження соціальної інфраструктури.....	15
1.3. Методологічні принципи оцінки розвитку соціальної інфраструктури.....	21
Висновки до розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	30
2.1. Інфраструктурне забезпечення надання соціальних послуг.....	30
2.2. Інвестиційний потенціал розбудови соціальної інфраструктури	38
2.3. Соціальне партнерство як інструмент інфраструктурного розвитку.....	45
Висновки до розділу.....	53
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	55
3.1. Інфраструктурний розвиток як пріоритет місцевого самоврядування.....	55
3.2. Реалізація концесійних проєктів у сфері соціальної інфраструктури.....	63
3.3. Діяльність соціальних підприємств: досвід для вітчизняних громад.....	69
Висновки до розділу.....	76
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціально-економічний розвиток будь-якої країни ґрунтується не лише на функціонуванні дієвої структури реального сектора економіки, а й на інфраструктурі як матеріальній основі соціальної сфери суспільства. Соціальна інфраструктура є сукупністю об'єктів, установ та споруд, основна функція яких полягає в забезпеченні задоволення соціальних потреб населення. Іншими словами, соціальна інфраструктура – сукупність матеріальних засобів, які забезпечують функціонування соціальної сфери як системи відносин і діяльності, спрямованої на досягнення належного рівня життя, добробуту, соціальної справедливості та всебічного розвитку людини.

Саме соціальна інфраструктура створює необхідний для людини комплекс благ та справляє важливий соціальний ефект з огляду на задіяння у цій сфері значно більшої кількості населення, ніж у виробництві. Хоча система соціальної інфраструктури в Україні подекуди функціонує неефективно, все ж ця сфера є істотним фактором соціально-економічного розвитку країни.

Соціальна інфраструктура має подвійне значення для суспільства, оскільки, з одного боку, діяльність підприємств та установ, які надають різноманітні послуги, розповсюджують товари, сплачують податки тощо, справляє прямий економічний ефект, з іншого – забезпечується опосередкований вплив і гарантується комфортний рівень життя, а також вплив на внутрішню міграцію. Регулювання системи соціальної інфраструктури дає змогу позбутися диспропорцій на регіональному рівні.

Розвиток соціальної інфраструктури є одним з головних пріоритетів діяльності органів місцевого самоврядування. Інфраструктурні об'єкти, що відповідають потребам жителів і бізнесу, забезпечують можливості для успішного функціонуванні господарства та реалізації людського потенціалу територіальної громади. Спорудження, модернізація або відновлення інфраструктурних соціальних об'єктів вимагає від місцевого самоврядування

зусиль та спроможності акумулювати й залучати публічні фінансові ресурси та використовувати механізм державно-приватного партнерства. Натомість недостатнє забезпечення територіальної громади об'єктами соціальної інфраструктури, з одного боку, зумовлює низький рівень надання соціальних послуг, з іншого – не сприяє заохоченню потенційних інвесторів.

Отже, соціальна інфраструктура є ваговою складовою життєдіяльності територіальної громади, що відображає її рівень розвитку, від якого залежать інвестиційна привабливість, конкурентні переваги в розвитку бізнесу, створення робочих місць, забезпечення благоустрою території, добробут місцевих жителів, внутрішня і зовнішня міграція, демографічні процеси.

Мета дослідження – аналіз механізмів та інструментів розвитку соціальної інфраструктури як основи функціонування територіальної громади і задоволення потреб місцевих жителів у наданні соціальних послуг з урахування світових практик реалізації інфраструктурних проектів соціального спрямування.

Метою дослідження передбачено розв'язання низки завдань:

- проаналізувати теоретико-методологічну основу та ступінь дослідження інфраструктурного розвитку територіальних громад;
- охарактеризувати систему надання соціальних послуг на основі інфраструктурного забезпечення громади;
- розглянути особливості інвестиційного потенціалу для розбудови соціальної інфраструктури;
- розкрити потенціал соціального партнерства як інструменту інфраструктурного розвитку територіальної громади;
- обґрунтувати світовий досвід інфраструктурного розвитку як пріоритет діяльності місцевого самоврядування;
- з'ясувати переваги зарубіжних практик в реалізації концесійних проектів у сфері соціальної інфраструктури;
- дослідити рецепцію світового досвіду діяльності соціальних підприємств у вітчизняних громадах.

Об'єктом дослідження є інфраструктурне забезпечення життєдіяльності територіальних громад.

Предмет дослідження – соціальна інфраструктура як складова розвитку територіальної громади.

Наукова новизна одержаних результатів. Дослідження напрямів інфраструктурного розвитку соціальної сфери функціонування територіальних громад та аналізу світового досвіду реалізації заходів, спрямованих на розвиток об'єктів соціальної інфраструктури, дозволяє визначити положення наукової новизни:

- поглиблено обґрунтування соціальної інфраструктури, яке не вписується в межі її традиційного розуміння як комплексу галузей освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства тощо. Соціальна інфраструктура охоплює не лише матеріальні об'єкти, а й сферу послуг для забезпечення добробуту людей, включаючи динамічні складові, зокрема цифрові послуги, соціальні мережі та послуги, громадські простори, надання яких спрямоване на покращення умов життя та задоволення потреб;

- розширено розуміння соціального партнерства в територіальних громадах не як сукупність традиційних трудових відносин, а широку співпрацю органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадського сектора (неприбуткові організації і жителі громади) з метою розв'язання проблем місцевого розвитку, що виявляється в реалізації масштабних проектів, залученні інвестицій тощо;

- вдосконалено аргументацію рецепції світових практик управління розвитком соціальної інфраструктури територіальних громад в українських реаліях і можливості адаптації зразків успішного зарубіжного досвіду щодо реалізації пріоритетів у розвитку об'єктів соціальної інфраструктури на основі цільового фінансування соціальних проектів та дієвої державної підтримки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування основних положень та висновків дослідження з метою подальшого вивчення сфери соціальної інфраструктури, а також необхідності

вдосконалення спорудження, розвитку чи відновлення інфраструктурних об'єктів для якісного й ефективного надання соціальних послуг, зокрема з урахуванням світового досвіду й адаптації закордонних практик в українських територіальних громадах. Матеріали дослідження стануть корисними у процесі викладання освітніх компонентів з публічного управління та адміністрування, місцевого самоврядування та інших. Положення і результати кваліфікаційної роботи можна успішно використовувати для підготовки наукових публікацій із досліджуваної або суміжної тем, у професійній діяльності, пов'язаній з управлінням чи розвитком соціальної інфраструктури.

Апробація результатів дослідження. Основні результати випускної кваліфікаційної роботи представлені на XIX Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень», проведеній у Волинському національному університеті імені Лесі Українки 13–14 травня 2025 р.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновки та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 91 сторінку, з яких основна частина становить 81 сторінку. Кількість використаних джерел та літератури нараховує 102 позиції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Соціальна інфраструктура як об'єкт теоретичного аналізу

Соціальна сфера життя суспільства, що охоплює систему соціальних інститутів і відносин між людьми, спрямованих на забезпечення їхніх соціальних потреб та належного рівня життя постійно привертає увагу багатьох дослідників, особливо в контексті процесів децентралізації в Україні. Вчені акцентують увагу на викликах і можливостях децентралізації та її ролі в розвитку соціальної інфраструктури, покращенні доступності соціальних послуг у територіальних громадах [8]. Предметом аналізу науковців є соціальні стандарти в контексті децентралізації, потреба в їхньому вдосконаленні з метою підвищення якості життя, важливість системного підходу до формування стандартів соціальної політики [20].

Дослідники аналізують механізми управління соціальною сферою в територіальних громадах, розкривають актуальні проблеми, пропонують нові методи оптимізації управління у цій сфері [39]. Увага науковців зосереджується на інноваційних підходах до розвитку соціальної інфраструктури, аналізуються успішні практики в Україні й за кордоном, які можна адаптувати до вітчизняних реалій [42]. Моніторинг соціальних послуг дає змогу вказувати на проблеми, що виникають у процесі реалізації реформ в системі соціальної інфраструктури. Вчені наголошують на важливості оцінки результатів впровадження нових стандартів [46].

Наукові дослідження присвячуються аналізу державної політики у сфері соціального захисту та її значення для розвитку територіальних громад [47], якості освітніх послуг в контексті реформування системи освіти в Україні [50],

соціальної інфраструктури територіальних громад через призму викликів для органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації [54], ефективності управління соціальними послугами з акцентом на необхідності інтеграції сучасних технологій з метою підвищення якості сервісів [68], реформування системи соціального захисту в Україні з використанням досвіду інших країн [72; 87], взаємодії влади з громадою з урахуванням активної участі населення в управлінні як запоруки успішної реалізації реформ [79], важливості моніторингу та оцінки впроваджуваних реформ [92].

Поняття «інфраструктура» в наукових дослідженнях розглядається не як цілісна система, рівень розвитку якої визначає ефективність функціонування всіх компонентів економіки на основі синергії їхньої взаємодії, а в контексті галузевої належності. Щодо тлумачення цього поняття немає спільної позиції, що призводить до не завжди успішних спроб управління розвитком інфраструктури, значення якої зростає з переважанням сфери послуг над виробництвом [77].

Інфраструктура визначається як сукупність специфічних форм, методів та процесів, а також споруд, комунікацій, що покликані забезпечувати загальні умови і належне функціонування економічної, соціальної та інших галузей життя суспільства, його відтворення і розвиток. Зазначені умови створюються комплексом галузей економіки, тобто системою техніко-технологічних, організаційних, соціальних, комунікаційних зв'язків усіх складових інфраструктури [91, с. 418].

Відсутня також спільна позиція щодо автора поняття «інфраструктура», який вперше ввів його у науковий обіг в контексті економіки. На думку представників американської економічної школи, термін «інфраструктура» вперше вжив у 1955 р. П. Розенштейн-Родан, який писав, що будівництву фабрик має передувати створення значної маси інфраструктурного капіталу, оскільки виключно ринкові механізми вчасно не сформують інфраструктуру, яка є основною умовою економічного зростання, а її елементи виокремлюються на основі галузей економіки [99].

Інші дослідники автором терміна «інфраструктура» вважають Х. Зінгера, який у 40-х роках XX ст. використав поняття «social overhead capital», близький за змістом до сучасного розуміння поняття інфраструктури. Х. Зінгер обґрунтував концепцію збалансованого зростання шляхом незбалансованих інвестицій, у якій доводив, що якісне зростання основних показників економіки досягається формуванням власної виробничої і соціальної інфраструктури [101, р. 21].

Найширше тлумачення поняття «інфраструктура» запропонував Р. Йохімсен, який розумів його як суму матеріальних, інституціональних та особистих коштів, а також доступної економічним агентам інформації, яка зумовлює вирівнювання віддачі при повній інтеграції та максимізації рівня економічної активності [95, р. 16].

Поняття «соціальна інфраструктура» також характеризується широкою палітрою авторських трактувань. Так, соціальна інфраструктура розглядається як комплекс закладів, установ, підприємств виробничої і невиробничої сфери економіки, які виконують функції, спрямовані на задоволення матеріальних та духовних потреб людини з метою підвищення рівня життя [83]. Соціальна інфраструктура трактується як стійка сукупність матеріальних елементів, що формують умови для раціональної організації головних видів людської діяльності – виробничої, суспільно-політичної, культурної, сімейно-побутової [67].

Система соціальної інфраструктури аналізується як сукупність галузей і підприємств, які мають на меті забезпечення життєдіяльності населення. В широкому розумінні соціальна інфраструктура – це комунально-побутове господарство населених пунктів, яке включає пасажирський транспорт, інженерні споруди та комунікації, мережі водо- і енергопостачання, каналізації, телефонні мережі тощо. Отже, функціонування галузей соціальної інфраструктури зорієнтоване на задоволення соціально-культурних, духовних та інтелектуальних потреб людини [86].

Як бачимо, найпоширенішим є розуміння соціальної інфраструктури як сукупності об'єктів певних галузей, які сприяють життєдіяльності суспільства і забезпечують загальний рівень життя населення та його гармонійний розвиток [43, с. 14]. Існує визначення, згідно з яким соціальна інфраструктура – людський капітал і установи, необхідні для підтримки економіки, котра надає послуги населенню, зокрема установи охорони здоров'я, освіти, державні, фінансові, правоохоронні установи. Тобто соціальна інфраструктура включає життєво необхідні для комфортного проживання та розвитку певної території сфери людської діяльності – освіта, охорона здоров'я, енерго- та ресурсопостачання, транспорт, управління, комунікації. З цієї причини розвиток інфраструктури в територіальних громадах у контексті соціально-економічних завдань є пріоритетним напрямом діяльності місцевого самоврядування [33].

Вчений-економіст Р. Йохімсен розрізняв соціальну й виробничу інфраструктуру. Соціальна інфраструктура спрямована на розвиток людського капіталу і охоплює соціальні послуги – освіту, медичне обслуговування, пожежну охорону, правопорядок, послуги для людей похилого віку тощо. Натомість виробнича інфраструктура зорієнтована переважно на підтримку виробничої діяльності та забезпечення переміщення економічних благ і включає дороги, мости, системи водопостачання і зрошення, водні шляхи, аеропорти, громадський транспорт тощо.

Вчений виокремив особисту, інституційну та матеріальну інфраструктуру. Особиста інфраструктура свідчить про кількість і якість людей в ринковій економіці з урахуванням можливості зробити внесок у підвищення ступеня інтеграції різних видів економічної діяльності. Сукупність узаконених і обов'язкових до виконання норм та способів поведінки, що регулюють діяльність суб'єктів господарської взаємодії [95].

Як зазначалося, станом на сьогодні не існує універсального визначення соціальної інфраструктури, яку вчені трактують залежно від мети та специфіки дослідження. Так увага акцентується на різноманітних аспектах, зокрема

компонентному, галузевому, статистичному. Науковці виокремлюють два підходи до розуміння соціальної інфраструктури: згідно з першим вона ототожнюється зі сферою послуг, а відповідно до другого – з сукупністю галузей, що забезпечують потреби людини в усіх сферах суспільного життя. Іншими словами, соціальна інфраструктура – це комплекс об’єктів певних галузей, що сприяють життєдіяльності суспільства і мають на меті забезпечення належного рівня життя людей та їхнього гармонійного розвитку [57, с. 40].

Щодо компонентів соціальної інфраструктури, то вчені виокремлюють такі складові як житлово-комунальне господарство, освіта, охорона здоров’я, культура, соціальне забезпечення [32]. Дослідники обґрунтовують ширший перелік компонентів соціальної інфраструктури – соціально-побутовий, соціально-оздоровчий, освітньо-духовний, громадсько-політичний, комунікаційний, соціально-економічний. Соціально-побутова складова включає підприємства, які надають житлово-комунальні та побутові послуги, торгівлю, ресторанний бізнес. Соціально-оздоровча складова містить інфраструктуру охорони здоров’я, фізичної культури, туристично-рекреаційні послуги, громадський порядок, охорону довкілля. Освітньо-духовна складова забезпечує освітні, культурні, духовні, зокрема релігійні, послуги. Громадсько-політична складова представлена передвиборчою інфраструктурою та управлінням. Комунікаційна складова включає підприємства, які надають транспортні, інформаційні послуги і послуги зв’язку. Соціально-економічна складова забезпечує фінансово-кредитні послуги та соціальне забезпечення [37, с. 175]

Проблематика інфраструктурної підсистеми життєзабезпечення локальних і регіональних спільнот є порівняно новою у вітчизняній науці. Концептуальні засади вивчення інфраструктурних систем обґрунтовані в дослідженнях, що стосуються методології державного управління соціальним розвитком регіонів, який передбачає зміцнення координації діяльності у соціального розвитку регіональних систем [46.]. Наукові праці присвячені удосконаленню державної соціально-економічної політики в контексті оптимізації факторів формування та реалізації людського потенціалу [36],

трансформації соціальної інфраструктури на державному, регіональному й місцевому рівнях із системною реалізацією принципу людиноцентризму [75].

Вчені детально розглядають питання впровадження регіональної інвестиційної політики з метою підвищення рівня і якості життя, що стосується діяльності з реструктуризації сфери соціального обслуговування, розвитку системи замовлень, якості послуг, впровадження здорового способу життя [29], механізму формування та реалізації державної соціально-економічної стратегії щодо соціальної безпеки за основними складниками – рівнем життя, охорони здоров'я, освіти, зайнятості, демографії, житлових умов, соціальної нерівності [71], регіонального менеджменту й інших сфер суспільної діяльності за критерієм розуміння території як простору впровадження системи знань і морально-культурних цінностей [2].

До найбільш містовних джерел моніторингу поточних процесів, актуальних проблем, ризиків і загроз розвитку соціальних субкомплексів територіальних громад, аналіз яких дає змогу оптимізувати методологію та практичні підходи до їхнього розвитку, належать інформаційні ресурси державних і місцевих органів влади [11; 41].

Отже, поняття соціальної інфраструктури має багатогранний характер і вирізняється відсутністю універсального підходу до тлумачення. Соціальна інфраструктура є предметом вивчення соціології, регіональної економіки, суспільної географії. Соціологія досліджує соціальні аспекти формування інфраструктури та її впливу на структуру суспільства. Суспільна географія вивчає територіальні питання розвитку соціальної інфраструктури регіонів, природні та соціально-економічні фактори впливу на розвиток соціальної інфраструктури в регіоні та територіальній громаді. Регіональна економіка аналізує економічні механізми функціонування соціальної інфраструктури на рівні регіонів і територіальних громад.

1.2. Концептуальні засади дослідження соціальної інфраструктури

У контексті дослідження соціальної інфраструктури як складової розвитку територіальних громад нагальне значення має пошук об'єктивних наукових підходів та ефективних методів аналізу поточного стану соціальної інфраструктури та обґрунтування концепції її реформування. У наукових дослідженнях представлено два основних підходи до розуміння концепту «соціальна інфраструктура». Макроекономічний підхід розглядає соціальну інфраструктуру як сукупність певних галузей, тоді як мікроекономічний підхід – як множину певних об'єктів чи елементів [4, с. 15].

Необхідність отримання послуг соціальної сфери передбачає наявність розгалуженої системи соціальної інфраструктури. На потреби соціальної сфери, тобто на освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальне забезпечення тощо, спрямовується приблизно 85% видатків бюджету територіальних громад. Зокрема, на загальну середню освіту отримує більше 30% вказаних бюджетних видатків.

Одна з основних проблем полягає в застарілому характері соціальної інфраструктури, що не відповідає, з одного боку, фінансовим можливостям місцевих органів влади, з іншого – демографічній ситуації в територіальній громаді. Це зумовлює зниження якості послуг, невідповідність рівня розвитку міського населення і жителів сільських населених пунктів, тобто призводить до появи соціально-економічних та психологічних проблем.

З огляду на зазначене актуальним питанням є визначення підходів, методів, методик, критеріїв аналізу та оцінки розвитку соціальної інфраструктури територіальної громади. З урахуванням опосередкованого впливу на суспільство, а також через наявність складної структури й різноманітних установ можна стверджувати, що не існує універсальних методів аналізу соціальної інфраструктури [17, с. 152]. Натомість використовуються різні методи оцінки стану розвитку соціальної інфраструктури залежно від мети

та завдань наукового дослідження. Основними джерелами виступають статистичні дані та результати соціологічних опитувань.

На основі змісту отриманих результатів методи поділяються на кількісні та якісні. Кількісні методи дають змогу простежити динаміку перебігу процесів під дією різних детермінант, а також передбачати наступні показники за умови збереження поточних тенденцій. Найчастіше застосовується метод статистичного аналізу, що полягає у виокремленні факторів, зборі, порівнянні та ранжуванні статистичних даних. У процесі порівняння й аналізу застосовуються переважно значення у відсотках, у перерахунку на душу населення або інтегральні показники. У працях дослідників подано різноманітні методи визначення інтегрального показника, а також ґрунтовний опис методу статистичного аналізу [3; 78].

Найбільш перспективним убачається системний підхід, який дає змогу аналізу множини факторів та компонентів, властивих певному регіону. За допомогою цього підходу уможлиблюється вивчення окремого регіону як певної системи, що зазнає впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, а також специфіки її складових та взаємозв'язків. Проте цей підхід вимагає повних та однозначних даних, які часто виявляються недоступними або втрачають актуальність, тому його застосування має обмежений характер у порівнянні з іншими підходами щодо збору статистичної інформації. Значним евристичним потенціалом характеризується кластерний аналіз, що дозволяє типізувати об'єкти на основі спільних ознак, групування та виокремлення спільної тенденції динаміки розвитку процесів в результаті статистичного аналізу [7].

На основі вейвлет-аналізу можна вимірювати соціально-економічні індикатори протягом рівних проміжків часу, що дає змогу описати короточасні зміни в результаті тривалого спостереження. За допомогою вказаних методів розпізнаються й описуються приховані моменти у складних процесах, що виявляються недоступними у процесі застосування звичних методів аналізу. Методи вейвлет-аналізу забезпечують виявлення детальних особливостей динаміки процесів, що не вписуються в загальні тенденції.

Використовувати просторово-часові дані без втрати істотних деталей дозволяє здатність вейвлет-перетворень до фільтрації та реконструкції. Зазначений метод ефективний для з'ясування факторів, які впливають на окремі процеси, а також для визначення тенденцій їхньої динаміки [90].

Своєю чергою за результатами якісних методів визначається як основна динаміка, так і вплив певних факторів на досліджувані показники. Так, діалектичний підхід ґрунтується на використанні з метою аналізу діалектичних принципів – аналізу і синтезу, поділу і співставлення, визначення статистичного і динамічного аспектів, поділ на групи, вивчення специфіки і динаміки [7].

Для оцінки поточного рівня розвитку соціальної інфраструктури територіальної громади на основі використання актуальних даних. Цей підхід на основі наявних тенденцій передбачає аналіз поточного стану і моделювання подальшого розвитку соціальної інфраструктури [90]

Важливе значення має регіональний (просторовий) аналіз, що використовується з метою визначення головних тенденцій та перспектив розвитку територіальної громади в результаті виокремлення потенційних районів і галузей, найбільш перспективних з точки зору отримання позитивного ефекту. В ролі кількісних показників застосовуються коефіцієнти локалізації, тобто співвідношення питомого значення в регіоні стосовно питомого значення галузі в соціально-економічній сфері країни. З урахуванням мультиплікативного змісту соціальної інфраструктури зазначений метод доцільно використовувати для аналізу, зокрема, прокладеної у певній локації дороги, яка в результаті збігу різних факторів є більш ефективною, ніж в іншому місці [51].

Методом оцінки якісних показників у їх кількісному вираженні є кваліметрія – принцип, суть якого полягає у з'ясуванні базових показників, наприклад, рівня задоволення послугами житлово-комунального господарства, і порівнянні з поточним станом обраних індикаторів. Зазначений метод має перспективне значення у вивченні рівня розвитку соціальної інфраструктури з

огляду на можливість оцінки як кількості наданих послуг, так і критично важливої в цьому контексті якості [21].

Вчені акцентують увагу на актуальності та корисності допоміжного методу дослідження рівня розвитку соціальної інфраструктури – методу аналізу за двома вісями – «державна власність – приватна власність» і «макрорівень – мезорівень». Доцільність цього методу обґрунтовується необхідністю врахування динаміки соціально-економічних процесів в Україні, реформи децентралізації та дисбалансу державної і приватної власності. Зазначається, що сучасне становище соціальної інфраструктури зумовлює вибір таких критеріїв її оцінки [17, с. 154]

Так, вісь «державна власність – приватна власність» демонструє взаємозв'язки та співвідношення елементів соціальної інфраструктури державної і приватної власності. В Україні в певних підструктурах домінують державні установи, зокрема у сферах освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, що неоднозначно впливає на кількість і якість наданій у цих галузях послуг. З огляду на відсутність належної мотивації та недосконалу систему управління зберігається тенденція низької ефективності управління підприємствами державної форми власності. Можливі ризики, пов'язані з ненадійним та стихійним характером підприємств приватної форми власності, не дають змоги констатувати вищу досконалість приватної власності. Окреслена проблема потребує розв'язання в конкретних ситуаціях, причому на регіональному рівні та на рівні певної складової соціальної інфраструктури [17, с. 154].

Показником належності галузей соціальної інфраструктури до структур централізованого характеру, зокрема центральних органів влади, або регіональних, зокрема місцевої влади (державні установи), а також регіональних представництв (приватні установи) виступає вісь «макрорівень – мезорівень». На основі врахування регіональної специфіки та факторів прикордонного розташування, рівня розвитку та структури промисловості, рівня безробіття, соціального складу населення, економічних традицій та

спеціалізації, диспропорцій регіонального розвитку, гостроти соціальних проблем, наявності екологічних проблем можливою є належна й оптимальна відповідь на поточні виклики. Це твердження підтверджує досвід функціонування успішних територіальних громад, які на місцевому розв'язують проблеми, котрі не вирішувалися на державному рівні. Співвідношення між централізованим і регіональним підпорядкуванням також мають досліджуватися в конкретних випадках з урахуванням галузі соціальної інфраструктури, а також рівня її розвитку в регіоні [17, с. 154].

Очевидно, що такий підхід до аналізу й оцінки рівня розвитку соціальної інфраструктури у поєднанні з іншими методами забезпечить усунення прогалин у її дослідженні, що дає змогу комплексного вивчення поточної ситуації в територіальній громаді, виявлення диспропорцій та невідповідностей у її розвитку.

Водночас відсутність у науковій спільноті загальноприйнятого підходу до вибору індикаторів та методів оцінювання соціальної складової суспільного розвитку, які можна застосувати щодо аналізу розвитку соціальної інфраструктури територіальних громад, пояснюється відсутністю чітких меж та постійним розширенням поняття «соціальний розвиток». На думку вчених, функціональний вибір індикаторів має ґрунтуватися на цільовому, структурному та адресному підходах.

Згідно цільового підходу зацікавлені сторони визначають пріоритети соціальної політики, результати досягнення яких відстежується за допомогою базових індикаторів. Такий підхід сприяє встановленню шляхів досягнення комплексної мети та структурованого набору індикаторів. На виборі індикаторів стану і динаміки компонентів соціального розвитку ґрунтується структурний підхід, що використовується для моніторингу компонентів соціальної політики, оцінки збалансованості соціального розвитку, взаємозв'язків окремих індикаторів, перевірки їхньої достовірності. Адресний підхід впливає на логіку вибору індикаторів залежно від їхнього використання певною цільовою групою. Для прийняття рішення певними особами важливо

вибирати ключові індикатори. Розробники соціальної політики повинні мати детальну картину соціальних процесів і широкий набір індикаторів. Неурядові організації та громадськість потребують соціальних індикаторів із найбільш значущих проблем у доступній для непрофесійної аудиторії формі, що допускає простих інтегральних індексів. Для порівняння становища регіонів необхідно зіставляти вітчизняні та міжнародні соціальні індикатори, зокрема інтегральні індекси [37, с. 33].

Отже, розглянуті підходи та методи аналізу рівня розвитку соціальної інфраструктури в територіальних громадах засвідчують складність виокремлення спільного підходу щодо вивчення певних елементів інфраструктури та характеру дослідження. Перспективне значення має поєднання кількісних і якісних методів, оскільки перші дають змогу виявити актуальний стан та динаміку процесів, натомість другі – забезпечують визначення неочевидних факторів, синергетичних залежностей елементів і галузей у контексті розвитку соціальної інфраструктури. Віднайдення оптимальних пропорцій між підприємствами й установами державного і приватного секторів, а також загальнодержавними та місцевими органами влади досягається шляхом застосування якісного аналізу показників за допомогою протиставлення та виявлення співвідношення, з одного боку, державної і приватної власності, з іншого – макrorівня й мезорівня функціонування у різних галузей соціальної інфраструктури. Поєднання цільового, структурного та адресного підходів у процесі вибору індикаторів соціального розвитку супроводжується певними складнощами, що свідчить про позиціонування методик оцінювання соціального розвитку – оцінної, моніторингової, інтегральної, неагрегованої (первинної) – в координатах усіх трьох підходів. Різноманітність підходів залежить від міри комплексності, методики оцінювання, функціонального призначення, розуміння сутності соціального розвитку та соціальної інфраструктури.

1.3. Методологічні принципи оцінки розвитку соціальної інфраструктури

Трансформаційні зміни в суспільстві вимагають обов'язку держави щодо розбудови соціальної інфраструктури для створення можливостей соціального обслуговування населення, збільшення тривалості вільного часу, раціонального використання сімейного бюджету, узгодження доходів людей з попитом, створення комфортного довкілля.

Соціальна інфраструктура регіональних систем розвивається під дією економічних, соціальних, культурних, духовних, історичних, етнічних та інших факторів, на основі чого вчені обґрунтовують базові, що складають підґрунтя для функціонування елементів соціальної інфраструктури – інституціональний гуманітарний, соціалізаційний [38; 56; 75].

Так, інституціональний фактор містить норми законодавства, правовідносини, стандарти, систему управління, процеси регулювання, форми власності, рівень правосвідомості жителів регіону чи громади. Гуманітарний фактор спрямований на дотримання соціальної справедливості і включає культурно-духовні та моральні цінності, традиції, норми та їх регіональні особливості. Умови для професійної мобільності забезпечує соціалізаційний фактор, що спонукає до впровадження інноваційних підходів щодо задоволення потреб людей, демонструє професійно-кваліфікаційну структуру, рівень освіти, зайнятості, обсяг вільного часу, структуру його використання [75, с. 6; 38, с. 49; 56, с. 119].

Вказану систему принципів, на основі яких формується соціальна інфраструктура, дослідники поділяють на загальнонаукові і специфічні принципи. До перших належать принципи науковості, системності, історизму, комплексності, ієрархічності, збалансованості, пропорційності, ефективності. До других – принципи сталості, інноваційності, синергійності, креативності, субсидіарності, компліментарності (доповнюваності), адаптивності, релевантності, конкордації [66, с. 166–167].

Принцип науковості вимагає застосування обґрунтованих методів аналізу елементів соціальної інфраструктури як економічної основи продуктивних сил кожної територіальної громади. На сучасному етапі наукове обґрунтування напрямів модернізації соціальної інфраструктури має практичне значення, адже регіоналістика спирається на досягнення науки.

Використання системного принципу щодо розгляду соціальної інфраструктури означає її оцінку як складної динамічної системи, яка включає функціонально пов'язані та взаємодоповнювані інфраструктурні установи – освіти, охорони здоров'я, культури, що розміщені на певній території та спрямовані на задоволення потреб населення у відповідних послугах. Водночас на відображення специфіки формування та розвитку соціальної інфраструктури протягом певного історичного проміжку часу на основі соціально-економічних, політичних, глобалізаційних та інтеграційних факторів спрямований принцип історизму [75].

Пропорційний та взаємоузгоджений розвиток усіх складових соціальної інфраструктури як територіальної підсистеми на різних таксономічних рівнях передбачає принцип комплексності. Своєю чергою, принцип ієрархічності означає створення просторової моделі організації соціальної інфраструктури, що виявляється у чіткому розподілі завдань і відповідальності між органами місцевого самоврядування, органами державної влади та громадянськістю щодо задоволення потреб людей у сферах освіти, культури, охорони здоров'я на всіх адміністративних рівнях [37].

На принцип збалансованості спирається взаємозбалансований розвиток елементів соціальної інфраструктури з урахуванням особливостей територіальної концентрації населення, яке виступає споживачем послуг інфраструктури, а також щільності відповідної території. Важливе значення має наявність збалансованості наданих послуг соціальної інфраструктури і попиту на них з метою задоволення вимог споживачів і постачальників [93, с. 112]. На вимозі дотримання відповідності розвитку компонентів соціальної

інфраструктури згідно макроекономічних, територіальних і галузевих пропорцій у країні ґрунтується принцип пропорційності.

Принцип ефективності в контексті розвитку соціальної інфраструктури означає максимально ефективне використання наявних ресурсів. Інфраструктурний розвиток має ґрунтуватися на ефективному використанні коштів місцевого і державного бюджетів, приватного сектора, інститутів громадянського суспільства та інших суб'єктів господарювання [37].

Слід зауважити, що друга група принципів стосується розвитку соціогуманітарної сфери інфраструктури. Поняття соціогуманітарної сфери означає створення гармонійного середовища динамічного характеру, де функціонує суспільство з властивими йому економічними, соціальними, духовними, культурними та іншими ознаками. Соціогуманітарний простір має розвиватися з урахуванням низки функціональних особливостей суспільних відносин, людських стосунків та взаємозв'язків на певній території. Йдеться, зокрема, про локальне партнерство і просторові можливості створення належних умов для життєдіяльності людей, забезпечення для всіх громадян рівних стартових можливостей для реалізації їхнього потенціалу [10, с. 96].

Дослідники зазначають, що описаному підходу повною мірою відповідає принцип сталості, зміст якого полягає на базуванні процесу сталого розвитку на комплексній, розвинутій та узгодженій інфраструктурі, яка пов'язана з використанням економічного, соціального й екологічного компонентів регіонального потенціалу. В концепції сталого розвитку соціальна інфраструктура посідає одне з основних місць, адже принцип сталого розвитку означає необхідність задоволення актуальних потреб людей певної територіальної громади, сприяння загальному добробуту, а також забезпечення майбутнім поколінням можливості задовольняти потреби.

На створенні можливостей модернізації соціальної інфраструктури на основі технічного оновлення, реалізації нововведень, впровадження інновацій в інфраструктурні послуги та задоволення базових людських потреб ґрунтується принцип інноваційності. Водночас принцип синергійності в контексті розвитку

соціальної інфраструктури передбачає узгодження національних, регіональних та локальних пріоритетів з метою отримання мультиплікаційного ефекту в процесі оновлення елементів соціальної інфраструктури [10, с. 99].

Вчені акцентують увагу на формулюванні принципу синергійності як відповідності потреб та інтересів суб'єктів соціогуманітарного простору їхнім здібностям та можливостям, правильності розуміння суб'єктами інтересів інших та суспільства, а також взаємодія і взаємодопомоги в реалізації всіх інтересів [66, с. 166]. Очевидно, що соціальні відносини процесів колективної діяльності, які враховують індивідуальні особливості кожної особи, за певних умов мають породжувати синергійний ефект, тобто зростання сумарного людського потенціалу в результаті поєднання зусиль різних за статтю, віком, рівнем освіти та професійної підготовки [1, с. 7].

Розробка стратегій розвитку соціальної інфраструктури регіону чи територіальної громади на підставі застосування ефективних методів та сучасних підходів з метою забезпечення доступу до освіти протягом усього життя, стимулювання діяльності освітніх і науково-дослідних установ, виховання активного й креативного покоління, досягнення гідного рівня життя людей на певному таксономічному рівні лежить в основі принципу креативності.

Щодо принципу субсидіарності слід зазначити, що його реалізація полягає у чіткому розмежуванні обов'язків, відповідальності, завдань між центральними органами влади, місцевим самоврядуванням та громадянським суспільством на засадах децентралізованого управління. Створення умов для самореалізації кожної людини та задоволення її потреб є головною метою діяльності органів місцевого самоврядування. Згідно принципу субсидіарності в Європейському Союзі завдання, що реалізуються органами місцевої влади, не мають дублюватися центральними органами влади. Зміст принципу компліментарності, тобто доповнюваності ґрунтується на здатності компонентів певної структури до взаємного доповнення та взаємозаміни. Означений принцип передбачає можливість фінансування проектів, що

стосуються модернізації соціальної інфраструктури на умовах співучасті суб'єктів розвитку територіальної громади [38].

Методологічне значення принципу адаптивності виявляється у пристосуванні розвитку територіальної громади чи регіону до завдань євроінтеграції та вимог зовнішнього й внутрішнього середовищ в умовах, з одного, бокурегіоналізації, з іншого – глобалізації. Структури суспільства мають орієнтуватися на потреби як внутрішнього, так і зовнішнього ринків, в чому полягає базис принципу адаптивності, який сприяє забезпеченню гнучкою системою соціальних перетворень, моделюванню варіантів розвитку, які враховують соціальні наслідки [53, с. 10].

Евристичний потенціал принципу релевантності пов'язаний із визначенням соціальної інфраструктури важливим елементом задоволення базових потреб людей, що впливає на всебічний розвиток конкретної людини за допомогою формування комплексної множини необхідних для розширеного відтворення життєвих благ. Своєю чергою принцип конкордації передбачає постійний та узгоджений вплив соціально-економічних, гуманітарних, науково-технічних, екологічних, демографічних факторів на розвиток соціальної інфраструктури певного регіону [10, с. 100].

Дослідники вбачають доцільність у доповненні окреслених методологічних принципів кількома іншими, зокрема принципами партисипаційності та континуальності. Згідно принципу партисипаційності людина відчуває себе частиною громади, що досягається шляхом активної участі в ухваленні рішень, які стосуються розвитку елементів соціальної інфраструктури. Цьому сприяє згуртованість та спрямованість громадян на розв'язання соціальних проблем. Досвід розвинених країн світу свідчить про сприяння уряду в підвищенні обізнаності жителів територіальних громад та залучення їх до участі у розв'язанні місцевих проблем, тобто соціальну партисипацію. Важлива роль в цих процесах належить неурядовим організаціям та іншим інститутам громадянського суспільства [66, с. 167].

Водночас принцип континуальності ґрунтується на розумінні історичного характеру створення та розвитку соціогуманітарного простору. Континуальність, тобто безперервність такого розвитку регіонів України відображає множину соціально-економічних цінностей територіальних громад, а також їхнє безперервне вдосконалення. Так, аналогія з освітою як основною підсистемою соціальної інфраструктури свідчить, що головне завдання освіти полягає не стільки в навчанні, скільки у сформуванні потреби в навчанні та навичок самостійного використання й аналізу інформації. Реалізація освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності дає змогу закладам вищої освіти активізувати процеси, пов'язані зі створенням суспільства інформаційного типу [81, с. 125].

Розвиток об'єктів соціальної інфраструктури в Україні має відбуватися згідно з державною соціальною політикою, спрямованою на підвищення якості життя людей, формування та відтворення здорового, активного і креативного покоління. У цьому контексті одним з провідних критеріїв якісного функціонування соціальної інфраструктури є специфіка розміщення інфраструктурних об'єктів відповідно до системного характеру надання послуг, а також згідно з індивідуальним підходом до кожного споживача послуг соціальної інфраструктури.

Оскільки соціальна інфраструктура пов'язана з соціальним розвитком, підвищенням якості життя, задоволенням потреб та розвитком людського капіталу, то територіальна організація соціальної інфраструктури має відповідати просторовому розміщенню жителів з метою максимального забезпечення їхніх потреб. Розбудова соціальної інфраструктури вимагає врахування критеріїв інфраструктурного розвитку.

Йдеться про критерії концентрації, що дає змогу соціально-економічного розвитку регіону і територіальної громади; деконцентрації, який сприяє наближенню до споживачів послуг об'єктів соціальної інфраструктури; інтеграції інноваційних технологій в систему функціонування інфраструктурних об'єктів регіону; технологізації – критерій, пов'язаний з

організацією надання послуг і соціальним попитом на послуги соціальної інфраструктури, що залежать від особливостей територіальної громади. Вибір діагностичних змінних з метою оцінки соціальної інфраструктури слід керуватися критеріями універсальності, вимірюваності, доступності, якості даних, економічної ефективності, інтерпретативності, взаємодії змінних [66, с. 168]

Діяльність соціальної інфраструктури територіальної громади розгортається не лише з метою задоволення потреб людей, а й спрямована на розвиток гуманітарного середовища, в якому вона функціонує. Як динамічний фактор, що впливає на діяльність територіальних громад, вона прямо й опосередковано пов'язана з соціально-економічним розвитком у просторових координатах.

Отже, організація функціонування соціальної інфраструктури територіальних громад в Україні характеризується низкою недоліків. Найбільш суттєвими з них є недостатній розвиток системи послуг, недостатнє технічне забезпечення інфраструктурних інституцій, обмежений характер матеріальних і фінансових ресурсів у зв'язку з малорентатбельним та невиробничим характером діяльності, спрямованої на реалізацію завдань з розвитку інфраструктури. Слід акцентувати увагу й на нерівномірному розміщенні інфраструктурних об'єктів, зокрема концентрацію у великих містах і відсутність у периферійних та віддалених районах, а також зношеність і не функціональність обладнання установ соціальної інфраструктури. Дотримання зазначених принципів забезпечить поєднання державної і регіональної політики щодо модернізації соціальної інфраструктури територіальних громад та сприятиме підвищенню рівня якості життя людей. З іншого боку, окреслені методологічні принципи дають змогу комплексно оцінити процеси розбудови соціальної інфраструктури регіональних господарських систем.

Висновки до розділу

Наслідком з'ясування сутності концептів «інфраструктура» та «соціальна інфраструктура» стало виокремлення їхніх основних компонентів і визначення особливостей формування й функціонування інфраструктури територіальних громад в Україні в умовах децентралізації. Визначення сутності поняття «інфраструктура» вимагає виокремлення її основних компонентів – соціальної, економічної, військової, інженерної, транспортної інфраструктури. Для вирішення завдань цього дослідження важливо з'ясувати зміст поняття «соціальна інфраструктура». Вагомі аспекти розвитку соціальної інфраструктури територіальних громад стали предметом дослідження багатьох вчених. Проте низка концепцій потребує вдосконалення, оскільки повною мірою не розкривають специфіку розвитку соціальної інфраструктури та її впливу на стан інфраструктури територіальних громад. Праці вчених формують підґрунтя для подальшого вивчення системи соціальної інфраструктури в Україні на основі комплексного підходу до розв'язання актуальних проблем. Поняття «соціальна інфраструктура» з'явилося в науковому вжитку як економічний термін у 40-х роках ХХ ст. і означало сукупність галузей, які обслуговують промисловість і сільське господарство. Проте розвиток виробничих відносин, зростання значення допоміжних галузей виробництва та соціальні досягнення ХХ ст. зумовили розширення змісту цього терміна. Нині поняття «соціальна інфраструктура» включає майже всі галузі, спрямовані на забезпечення ефективної діяльності і відтворення людини в суспільстві.

В контексті аналізу підходів та методів дослідження соціальної інфраструктури територіальних громад соціальна інфраструктура визначається як сфера, що включає низку галузей, які забезпечують відтворення та комфортне проживання людини. Розгляд та узагальнення кількісних і якісних методів, зокрема системного підходу, діалектичного підходу, кластерного аналізу, ситуаційного аналізу, вейвлет-аналізу, статистичного аналізу, кваліметричного аналізу, регіонального аналізу дали змогу узагальнити їхні переваги в процесі дослідження рівня розвитку соціальної інфраструктури.

Якісний метод аналізу галузей соціальної інфраструктури територіальної громади в розрізі «державна власність – приватна власність» і «макрорівень – мезорівень» забезпечує можливість визначення оптимальних пропорцій між державними і приватними підприємствами, процесами загальнодержавного і місцевого управління.

Обґрунтування методологічних принципів оцінки та вивчення процесів розвитку соціальної інфраструктури регіональних господарських систем, зокрема територіальних громад, дозволяє стверджувати, що інфраструктурний розвитку залежить від ступеня впливу інституціонального, гуманітарного та соціалізаційного факторів. Аналіз системи усталених методологічних принципів розбудови соціальної інфраструктури, до яких належать загальнонаукові і специфічні групи принципів, сприяє обґрунтуванню методологічного потенціалу принципів партисипаційності та континуальності. Принцип партисипаційності полягає в здатності людей відчувати себе причетним до громади через активну участь в ухваленні рішень, які стосуються розвитку складових соціальної інфраструктури. Зазначений принцип забезпечує згуртованість жителів громади та спрямованість на розв'язання соціальних проблем. Принцип континуальності відображає сукупність цінностей соціально-економічного характеру та їхнє безперервне вдосконалення. Важливе значення мають пріоритетні критерії структурного аналізу соціальної інфраструктури територіальних громад у контексті розвитку регіональних господарських систем.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Інфраструктурне забезпечення надання соціальних послуг

Як більшість розвинених країн світу Україна визначає себе соціальною державою, де політика спрямована на створення гідних умов життя людей, забезпечення високого рівня соціальних благ та послуг, що охоплюють освіту, охорону здоров'я, культуру, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, транспорт тощо. Йдеться про компоненти соціальної сфери, від рівня забезпечення яких залежить належний рівень життєдіяльності територіальної громади.

Як відомо, рівень життя суспільства визначається забезпеченням людей матеріальними та духовними благами, необхідними для життя, тобто певним ступенем задоволення людських потреб. Проте в Україні на сьогодні забезпечення соціальних потреб має значні перешкоди, свідченням чого є невдалі спроби всіх практично урядів провадження системної політики, спрямованої на реформування соціальної сфери в територіальних громадах. Водночас очевидно, що в сучасному суспільстві сфера послуг, яка задовольняє низку суспільних та індивідуальних потреб, зумовлює ефективний розвиток соціально-економічних відносин у громаді.

Станом на сьогодні сфера послуг спрямована на розвиток соціальних та економічних відносин задовольняє широкий спектр суспільних та персональних потреб. Для розуміння поняття «публічна послуга» слід з'ясувати сутність поняття «послуга». Великий тлумачний словник визначає послугу як дію, вчинок, що дає користь, допомогу іншим [12]. Послугу дослідники трактують як діяльність щодо задоволення певних потреб особи за її зверненням [55]. У статті 177 Цивільного кодексу України послуга

визначається як самостійний об'єкт цивільних прав [82], а в Законі України «Про захист прав споживачів» – як діяльність виконавця з надання чи передачі споживачеві визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, виконаного за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [62].

Як бачимо, послуга – діяльність, спрямована на задоволення потреб особи, шляхом досягнення поставленої мети з використанням необхідних засобів. Поняття «послуга» розуміють як зміну стану особи або товару, який належить певній економічній одиниці, що відбувається в результаті діяльності іншої економічної одиниці на засадах попередньої згоди першої. Це трактування послуги зумовлює її розгляд як результат корисної економічної діяльності. Прихильники іншої точки зору вбачають у послугах майже всі види корисної діяльності, внаслідок якої не створюються матеріальні цінності. Основний критерій – невідчутний характер продукту послуги в процесі її надання. Споживання послуги відбувається переважно одночасно з процесом її створення [49, с. 547].

Сферу публічних послуг складають послуги, які надаються органами державної влади, місцевого самоврядування, установами, організаціями, підприємствами, що перебувають в їхньому управлінні [89]. Публічні послуги – це послуги, які надаються публічним сектором чи іншими суб'єктами під відповідальність публічної влади за рахунок публічних коштів [55]. Під поняттям публічної послуги вчені розуміють регламентовану законодавством суспільно значущу діяльність, якій характерні добровільний інтерес споживача послуг та індивідуальний характер її надання безоплатно або в межах визначених державою цін[13].

Основними ознаками публічних послуг є суспільний інтерес (задоволення потреб суб'єктів звернення згідно до визначених законодавством повноважень та забезпечення суб'єктами публічної адміністрації); ініціатива суб'єктів звернення у формі заяви (публічні послуги надаються лише за прямою ініціативою незалежно від усної чи письмової форми заяви); правове

регулювання надання публічної послуги (процедури і принципи надання послуг закріплені законодавством); публічні послуги надаються виключно певним органом влади; публічні послуги забезпечуються фінансовими засобами публічних інституцій; індивідуальний акт типової форми як результат надання публічної послуги (дозвіл, рішення, сертифікат, ліцензія, акт, посвідчення, реєстрація).

Залежно від суб'єкта надання послуг розрізняються види (типи) публічних послуг:

а) державні послуги виявляються в діях державних органів щодо реалізації функцій держави, будь-яка платна послуга органів влади та підпорядкованими їм установами [85];

б) соціальні послуги – правові, економічні, психологічні, освітні, медичні, реабілітаційні заходи, спрямовані на окремі групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують допомоги для покращення або відтворення життєдіяльності, адаптації та повернення до повноцінного життя [64];

в) житлово-комунальні послуги – це результат господарської діяльності щодо задоволення потреби фізичних або юридичних осіб у забезпеченні холодною і гарячою водою, водовідведенням, газо- та електропостачанням, опаленням, вивезенням побутових відходів [85];

г) адміністративна послуга є результатом владних повноважень суб'єкта надання послуг за заявою фізичної або юридичної особи [59].

Публічні послуги взаємопов'язані з іншими видами послуг, публічним характером, суспільною значущістю, відповідальністю, встановленням гарантій надання послуг. Для надання зазначених послуг територіальна громада повинна мати відповідне майно, тобто споруди, приміщення та їхнє оснащення, що спонукає до поділу інфраструктури на такі види:

а) адміністративна інфраструктура – насамперед приміщення та оснащення адміністрації громади і її структурних підрозділів, де надаються публічні послуги;

б) суспільна інфраструктура – об’єкти та їх оснащення закладів сфери освіти, культури, охорони здоров’я, фізичної культури та рекреації, соціальної допомоги, соціального житла та публічної безпеки;

в) технічна інфраструктура – дороги та інфраструктура навколо доріг (тротуари, освітлення, велодоріжки), мережі та оснащення інфраструктури водопостачання і водовідведення, інфраструктура сфер управління твердими побутовими відходами, кладовища, мережі та оснащення електропостачання та теплопостачання, транспортні засоби [84].

В окремих випадках громада має право забезпечувати доступ до послуг шляхом залучення приватних підприємців або партнерів на основі міжмуніципальної співпраці, що дає змогу не маючи відповідної інфраструктури залучати партнерів для надання певного виду послуг.

Механізм надання публічних послуг у територіальній громаді простежується на прикладі соціальних послуг, що мають комплексний характер. Термін «соціальні послуги» пов’язаний не з типом діяльності, що виконується у процесі надання послуг, а з категорією споживачів цих послуг. Йдеться про соціально незахищених груп людей або осіб, що тимчасово чи постійно перебувають у складних життєвих обставинах, наслідки яких самотійно не здатні подолати. Іншими словами, соціальні послуги – цільова допомога, спрямована на подолання або пом’якшення несприятливих життєвих обставин та повернення до повноцінного життя.

Загалом поняття «обслуговування» в широкому розумінні є частиною соціальної політики, тобто діяльністю, спрямованою на всебічний розвиток особи, задоволення соціальних потреб людей через надання соціальних послуг. Вузьке розуміння соціального обслуговування полягає в його трактуванні як елемента соціального захисту, діяльності соціальних інституцій з метою надання соціальних послуг людям, які їх потребують. В Законі України «Про соціальні послуги» соціальні послуги визначено комплексом заходів, спрямованих на соціальні групи, які перебувають у важких життєвих

обставинах та потребують допомоги для покращення чи відновлення життєдіяльності, соціальної адаптації і повернення до повноцінного життя [64].

На думку деяких дослідників, термін «соціальні послуги» є узагальненим поняттям, що включає різноманітні види послуг, зокрема освітні, медичні, реабілітаційні, психологічні, економічні, юридичні тощо. Окреслений перелік не має вичерпного характеру, оскільки залежить від потреб конкретної особи чи групи людей, які є споживачами цих послуг.

На сучасному етапі роль ринку послуг як важливого сектора економіки невинно зростає, що пов'язано з ускладненням виробництва, насиченням ринку новими товарами, розвитком інформаційних технологій. Очевидно, що на ці процеси значною мірою впливають інформаційний, фінансовий, страховий та інші ринки послуг. Виникнення інформаційного суспільства, в якому пріоритетними стають соціальні потреби, від ступеня задоволення яких залежать створення та розвиток ефективної системи державного управління соціальною сферою, основу якої складає соціальна інфраструктура [68].

В Законі України «Про соціальні послуги» наведений перелік соціальних послуг, які можуть надаватися, зокрема, в територіальних громадах. До цих послуг належать соціально-побутові, що полягають у забезпеченні продуктами харчування, твердим і м'яким інвентарем, гарячим харчуванням, одягом, транспортними послугами, засобами малої механізації, соціально-побутовому патронажі, можливості викликати лікаря, придбанні та доставки медикаментів, продуктів та інших предметів необхідності тощо

Зміст психологічних послуг полягає в наданні консультативної допомоги щодо поліпшення стосунків з соціальним середовищем, вивченні соціально-психологічних характеристик особи для психологічної корекції або реабілітації, наданні медичних порад з питань психічного здоров'я, застосуванні психодіагностичних методик фахівцями з медичною освітою.

Соціально-педагогічні послуги передбачають сприяння розвитку інтересам та потребам осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах, організацію індивідуального навчання, виховання та колекційного процесу,

дозвілля, художньої та технічної творчості, спортивно-оздоровчої діяльності та іншої діяльності навчально-пізнавального спрямування, а також залучення різних закладів, громадських організацій, зацікавлених осіб.

Надання соціально-медичних послуг означає консультування з питань запобігання появі й розвитку потенційних органічних розладів, збереження, підтримку та охорону здоров'я, профілактичні, лікувально-оздоровчі заходи, проведення працетерапії.

Потенціал соціально-економічних послуг складає задоволення матеріальних потреб та інтересів осіб зі складними життєвими обставинами. Ці послуги реалізуються через натуральну чи грошову допомогу, одноразових виплат та компенсацій, консультації, допомогу на відновлення чи започаткування економічної діяльності, інформування щодо можливостей навчання, перенавчання тощо.

Надання юридичних послуг передбачає консультації з питань законодавства, захист прав та інтересів осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, сприяння в застосуванні державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вчиняють протиправні дії стосовно особи зі складними життєвими обставинами – оформлення документів правового характеру, адвокатська допомога, захист прав та інтересів), юридичне представництво інтересів таких осіб.

Послуги з працевлаштування пов'язані з пошуком прийнятної роботи, сприяння у працевлаштуванні, соціальний супровід працевлаштованих осіб, інформування щодо наявності робочих місць, створення нових робочих місць, вакансії, бронювання тощо.

Для осіб з обмеженими фізичними можливостями послуги з професійної реабілітації включають комплекс медичних, психологічних, інформаційних заходів з метою створення сприятливих умов для реалізації права на освіту, зайнятість, професійну орієнтацію та підготовку.

Інформаційні послуги полягають у наданні інформації, тобто довідкових послуг для розв'язання складних життєвих ситуацій, поширенні

просвітницьких та культурно-освітніх знань – просвітницькі послуги, розповсюдженні об'єктивної інформації стосовно споживчої якості та вплив соціальних послуг, формуванні ставлення суспільства до соціальних проблем – рекламно-пропагандистські послуги.

Існує також низка послуг, які прямо не визначені законодавством, однак потреба в яких з'являється з розвитком нових соціально-економічних відносин чи виникненням конкретних складних ситуацій у певних осіб або в інший спосіб, що завчасно важко передбачити [64].

В сучасній нормативно правовій базі, теорії та практиці державного управління існує низка суперечностей щодо класифікації публічних послуг у територіальній громаді. Йдеться, зокрема, про визначення місця соціальних послуг в системі публічних послуг, що перешкоджає просуванню теоретичних розробок та потребує врегулювання наявних протиріч, вимагає пошуку узгодженого наукового підходу до співвіднесення сутності цих понять і змісту послуг.

Із соціальними послугами тісно пов'язане надання державних послуг як підвиду публічних послуг. Причина появи цієї проблеми полягає в неузгодженому характері поточної позиції щодо необхідності оформлення адміністративного акту як ознаки державної послуги, що суперечить практиці надання соціальних послуг, де не завжди видаються адміністративні акти. До того ж, соціальні послуги надаються не лише органами держави чи місцевого самоврядування, що також слугує умовою віднесення послуг до державних. У ст. 17 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначено, що послуги, які надаються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є державними послугами [65].

За критерієм платності послуги в територіальній громаді поділяються на платні соціальні послуги, розмір яких становить понад гарантований державний мінімум або на вибір особи і в межах соціальних нормативів і безоплатні соціальні послуги, що надаються в межах соціальних нормативів. Залежно від суб'єкта надання послуг, останні поділяються на державні соціальні послуги і

муніципальні соціальні послуги. За критеріє змісту послуг вони поділяються на адміністративні соціальні послуги і власне соціальні послуги. Повний перелік соціальних послуг, опис змісту та якості подається в Державному класифікаторі соціальних стандартів та нормативів, затвердженому Кабінетом міністрів України й опублікованому в ЗМІ [24].

Соціальні послуги в територіальній громаді надаються за місцем проживання, у реабілітаційних закладах та установах, у стаціонарних установах постійного проживання та догляду, в установах та закладах денного перебування, в установах та закладах тимчасового перебування, в територіальних центрах соціального обслуговування, в підрозділах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, в спеціалізованих фізкультурно-оздоровчих закладах, у лікувально-профілактичних закладах. Недержавними надавачами соціальних послуг є громадські, релігійні, благодійні, комерційні, приватні установи та організації, інші юридичні і фізичні особи, що займаються професійною діяльністю з надання соціальних послуг.

Система надання соціальних послуг та механізми її реалізації в територіальній громаді залежить від багатьох факторів, на які слід звертати увагу при впровадженні цих заходів для досягнення позитивного ефекту. Напрямами вдосконалення надання соціальних послуг є постійна підготовка та перепідготовка фахівців, які контактують із споживачами послуг, взаємодія та співпраця з органами місцевого самоврядування у процесі формування бюджету та бюджетних програм тощо.

Отже, у правовій сфері відсутнє визначення публічних послуг, проте в наукових дослідженнях це поняття є достатньо обґрунтованим. Публічні послуги жителям територіальної громади надаються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, мають суспільно значущий характер, спрямовані на реалізацію прав, свобод та інтересів особи, мають індивідуальний характер. Серед державних, житлово-комунальних (муніципальних), адміністративних послуг виокремлюються соціальні послуги, для забезпечення надання яких у територіальній громаді функціонує

адміністративна, суспільна та технічна інфраструктура. В такому ракурсі територіальна громада є базовою одиницею місцевого самоврядування, основна роль якої полягає в задоволенні індивідуальних і колективних потреб жителів шляхом надання публічних послуг.

2.2. Інвестиційний потенціал розбудови соціальної інфраструктури

Одне із завдань реформи адміністративно-територіального устрою України і місцевого самоврядування полягає в досягненні територіальними громадами високого рівня фінансової спроможності, що забезпечує можливість розв'язання соціальних проблем місцевого значення. Суть реформи полягає в трансформації механізму державного управління через перерозподіл повноважень між державними органами і місцевим самоврядуванням з метою перетворення самоврядування на ефективний інструмент розвитку громад. Оскільки територіальна громада є кінцевим споживачем значної кількості публічних послуг та державних благ, то саме в громади повинні мати належний рівень соціально-економічного добробуту. Проведена в Україні адміністративно-територіальна реформа спрямована на посилення фінансової самостійності громад, а децентралізація має на меті якісно трансформувати місцеве самоврядування.

Територіальна громада опікується проблемами локального значення, тому функціонує в умовах реалізації права на місцеве самоврядування, що передбачає пошук і залучення фінансових ресурсів для територіального розвитку, зокрема інфраструктурного, де спостерігаються проблеми у багатьох громадах. Фінансово-інвестиційні можливості територіальних громад значно зросли в результаті об'єднання в ОТГ, в чому вбачається подальший системний розвиток громад і регіонів. Йдеться про новий інвестиційний потенціал, який втілюється в реальні інвестиційні потоки, що дасть змогу зміцнити фінансову спроможність територіальних громад.

Очевидно, що залучення інвестицій на місцевий рівень є показником успішного соціально-економічного розвитку певної громади. У цьому процесі роль місцевого самоврядування полягає у створенні привабливого іміджу для інвесторів, належних умов для надходження та ефективної реалізації інвестицій, налагодження ефективних каналів розповсюдження інформації про інвестиційні можливості певної території, посередництво в контактах та співпраці місцевого бізнесу з потенційними інвесторами [14]

Як бачимо, органи місцевого самоврядування мають виконати значний обсяг функціональних можливостей для створення інвестиційного потенціалу, який слід належно представити інвестору, тому промоція має велике значення в діяльності місцевого самоврядування.

Розуміння сутності інвестиційного потенціалу потребує з'ясування тлумачення цього поняття різними авторами. Один з дослідницьких підходів полягає в трактуванні поняття інвестиційного потенціалу у розрізі можливостей та властивостей, значущих для залучення інвестицій [5; 15]. Інші вчені розвивають ресурсний підхід до розуміння інвестиційного капіталу, вважаючи його сукупністю ресурсів, які забезпечують інвестиційні процеси [48; 70]. Деякі науковці поєднують зазначені підходи, пояснюючи інвестиційний капітал як комплекс інвестиційних ресурсів разом з можливостями, засобами і умовами їхнього залучення й використання [88].

Потенційні інвестиційні ресурси, можливості й умови залучення варто вважати чинниками інвестиційного потенціалу. Це розуміння інвестиційного капіталу можна використовувати як для певного локального господарського об'єкта, наприклад, підприємства, та і стосовно територіальних і адміністративних таксонів – від територіальних громад до регіонів і навіть країни. Об'єктивні відмінності зумовлені інституційними можливостями доступу до ресурсів на кожному рівні, природно-ресурсною, соціально-економічною та іншою специфікою територій [30, с. 17].

На основі зазначених визначень інвестиційний потенціал територіальної громади трактується:

а) з урахуванням змістовних детермінант поняття інвестиційного потенціалу, троте в контексті одиниць адміністративно-територіального поділу локального, тобто базового рівня – територіальних громад;

б) інвестиційний потенціал характеризується відкладеним в часі соціально-економічним або суспільним ефектом. Однак вияв результатів використання потенціалу означає можливість неотримання корисного ефекту або зниження його розміру в результаті вибору хибних чи неефективних управлінських рішень. Тому інвестиційний потенціал територіальної громади є об'єктом, залежним від ефективності управління органів місцевого самоврядування;

в) інвестиційний потенціал територіальної громади є сукупністю об'єктивних факторів, зумовлених природною, соціально-економічною, суспільно-політичною та іншою специфікою.

З огляду на це інвестиційний потенціал територіальної громади вчені визначають як сукупність ресурсів та можливостей – природно-ресурсних, соціальних, фінансово-економічних, інвестиційно-управлінських тощо, які є об'єктом управління органів місцевого самоврядування, що має на меті залучення інвестиційних ресурсів для розв'язання проблем розвитку територіальної громади. Йдеться про можливість інвестиційного забезпечення розвитку територіальної громади і здатність їх цілеспрямовано трансформувати в інвестиційні ресурси [30, с. 18].

На основі аналізу інвестиційного потенціалу регіону дослідники зазначають, що він пов'язаний з формуванням інвестиційного попиту суб'єктів регіональної економіки у формі інвестиційних потреб, інтересів та пріоритетів, які складають підґрунтя інвестиційних проектів і програм соціально-економічного розвитку території. Відтак інвестиційний потенціал є взаємопов'язаною системою організованих сукупностей інтересів, інвестиційних потреб і пріоритетів різноманітних суб'єктів інвестиційної діяльності регіону. Остання створює інвестиційний попит на ринку регіону з

урахуванням стратегічних завдань соціально-економічного розвитку території [18].

В розрізі територіальних громад поняття інвестиційного потенціалу доцільно аналізувати з точки зору ресурсів і можливостей, потенційних для формування потоку інвестицій у створення й розвиток передусім підприємств, інфраструктурних об'єктів комунальної власності, тобто власності громад. Необхідно практикувати й створення підприємств іншої форми власності для виконання робіт, надання послуг на основі публічно-приватного партнерства, які реалізують повноваження і завдання територіальної громади в галузі освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту, комунального господарства, екологічної безпеки тощо.

Компонентами інвестиційного потенціалу територіальних громад є низка чинників державного, регіонального та місцевого рівнів, зокрема природні умови та природні ресурси, людські ресурси, економічна база, фінансові ресурси, інфраструктурне, інституційне, адміністративно-управлінське забезпечення. Важливим елементом інвестиційного потенціалу територіальних громад є адміністративно-управлінське забезпечення, що характеризується професійністю і лояльністю органів місцевого самоврядування та виконавчої влади до потенційних інвесторів, а також рівень лібералізації дозвільних процедур. Необхідно розробляти дієвий механізм управління інвестиційним потенціалом території, де передбачаються пріоритетні напрями інвестицій на основі економічних особливостей певної громади, і враховується раціональне створення структури джерел інвестиційних ресурсів [48].

Підвищенню інвестиційного потенціалу об'єднаних територіальних громад сприяла реформа децентралізації завдяки розширенню їхньої бюджетної самостійності, додатковим джерелам бюджетних надходжень, залученню кредитних ресурсів, фінансовій підтримці у формі субвенцій з державного бюджету на створення інфраструктури відповідно до планів соціально-економічного розвитку громад, розширення можливостей для залучення міжнародної технічної допомоги, коштів міжнародних фондів. Важливе

значення мають зовнішні інвестиційні запозичення для реалізації нагальних потреб територіальних громад.

Слід звернути увагу й на наявність проблем формування і використання інвестиційного потенціалу територіальних громад, зокрема на низьку управлінську спроможність органів місцевого самоврядування; недостатній характер засобів стимулювання та впливу на потенційних інвесторів; низька якість розроблених управлінськими органами управління громад програм територіального розвитку; низька промоцій на діяльність органів місцевого самоврядування в частині залучення інвестицій [30, с 19]

У зв'язку з цим необхідно вдосконалювати механізми управління процесами реалізації інвестиційного потенціалу територіальних громад та виокремлення ролі управлінського впливу. Іншими словами, важливе значення має спрямування напрямку та змісту управлінських дій органів місцевого самоврядування та державного управління територіального рівня на інвесторів, а також на підвищення інвестиційних можливостей територіальних громад завдяки ефективному управлінському компоненту. Основна мета управлінських дій щодо інвесторів має полягати в стимулюванні й заохоченні, зокрема в застосуванні інструментів державно-приватного партнерства в територіальній громаді, у співпраці громад, створенні ефективних програм розвитку та інвестиційних проектів, що дають змогу залучення зовнішніх джерел фінансування.

Інвестиційний потенціал територіальних громад має так позиціонуватися, щоб інвестори й органи місцевого самоврядування мали змогу вибирати на користь конкретної територіальної громади. Органи управління громадою мають спрямовувати управлінський вплив на нівелювання негативних чинників впливу на інвестиційний потенціал, які слід трансформувати у сприятливі умови для реалізації потенціалу. Механізмами управління інвестиційним потенціалом у територіальній громаді є місцеве фінансування, зовнішні запозичення, гранти, фондування місцевими громадами тощо.

На місцевому рівні повноваженнями щодо формування та реалізації соціальної політики, зокрема залучення інвестицій в соціальну інфраструктуру територіальних громад наділені місцеві ради як представницькі органи місцевого самоврядування. Згідно ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування» компетенцією сільських, селищних і міських рад, які впливають на інвестиційний процес є, зокрема, затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку територіальної громади; ухвалення рішення про державно-приватне партнерство щодо об'єктів комунальної власності, в тому числі на умовах концесії; вирішення питань про створення підприємствами комунальної власності спільних підприємств, у тому числі з іноземними інвестиціями [63]. Тобто органи місцевого самоврядування мають можливості в межах повноважень формувати та використовувати власну систему інструментів інвестиційної політики з метою розвитку, зокрема, соціальної інфраструктури.

В Україні з розвитком ринкових відносин виникло поняття «соціальні інвестиції» як спосіб реалізації корпоративної соціальної відповідальності шляхом цільових програм, що відповідають потребам основних груп зацікавлених осіб тобто споживачів, персоналу, місцевих громад. Соціальне інвестування має основні характеристики інвестування, за винятком об'єкта інвестування. Інвестуючи в медичне страхування, підвищення кваліфікації, освітні навички працівників, компанії отримують довгостроковий ефект зростання результативності праці і збільшення прибутку.

Розвиток соціальної інфраструктури має низку недоліків, зокрема невпорядкованість відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури, недостатнє бюджетне фінансування, недосконала система територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури, недостатній рівень кадрового забезпечення, низька кваліфікація працівників та важкі умови паці в галузі, недостатня якість послуг для населення. Необхідне формування системи надання соціальних послуг шляхом впровадження механізмів стимулювання надавачів таких послуг з метою покращення якості обслуговування. Потребує

реформування організаційна складова, що має відбуватися на основі залучення різноманітних механізмів фінансування послуг соціальної сфери, зокрема пошуку та використання позабюджетних джерел фінансових ресурсів. Важливою умовою розвитку соціальної інфраструктури в громадах є державна довгострокова бюджетна стратегія, з одного боку, і здатність місцевого самоврядування здійснювати стратегію розвитку, включаючи створення належних умов для розвитку підприємництва, залучення інвестицій в соціальну сферу, стимулювання виробничої діяльності, спрямованої на стабілізацію галузей соціальної інфраструктури [76].

Ефективне управління інвестиційним розвитком інфраструктури територіальної громади забезпечується за рахунок орієнтації інвестиційної політики на досягнення стратегічних цілей програм та проєктів розвитку. Чітке визначення цілей, результатів та вигод інвестиційних проєктів, а також врахування взаємозв'язку інвестиційної привабливості і інвестиційного потенціалу й інвестиційних ризиків дасть змогу органам місцевого самоврядування та потенційним інвесторам визначати і реалізовувати пріоритетні напрями інфраструктурного розвитку громади, що найкраще сприятимуть вирішенню поставлених поточних та довгострокових завдань соціально-економічного розвитку територіальної громади, визначаючи при цьому способи і шляхи ефективного створення валового продукту регіону.

Застосування органами місцевого самоврядування окресленого підходу в управлінні інвестиційною діяльністю забезпечить досягнення вищого ступеня обґрунтованості інвестиційного планування, зниження інвестиційних ризиків, найвищого рівня ефективності інвестиційних ресурсів для всіх учасників інвестиційної діяльності, створення бази для гарантій іноземним інвестиціям, створення позитивного іміджу територіальної громади щодо розвитку інфраструктури, сприятливого інвестиційного клімату, недоторканність інвестицій і права захисту власності для інвесторів, сприяння залученню капітальних інвестицій в будівництво і реконструкцію, створення сучасних виробничих та соціальних комплексів.

Отже, стосовно розуміння сутності та факторів інвестиційного потенціалу територіальних громад науковці пропонують різноманітні підходи та визначення. Інвестиційний потенціал територіальної громади слід розглядати в контексті ресурсно-інвестиційного підходу – як сукупність факторів та особливостей громади, які за умови ефективних управлінських зусиль органів місцевого самоврядування забезпечують інвестиційні потреби територіальної громади. Вагому роль має активізація управлінських дій органів управління, спрямованих на включення внутрішніх інвестиційних резервів та створення належних умов для залучення зовнішніх інвестицій з метою вирішення завдань соціально-економічного розвитку громади. Дослідники зосереджують увагу на тлумаченні поняття «інвестиційний потенціал», аналізуючи його стосовно територіальних громад, на визначенні структури інвестиційного потенціалу та управління ним, на факторах безпосереднього впливу на інвестиційний потенціал територіальної громади. Економічний розвиток територіальної громади має ґрунтуватися на наявних конкурентних перевагах та внутрішніх ресурсів, оскільки правильно визначений та реалізований інвестиційний потенціал є чинником подальшого розвитку громади.

2.3. Соціальне партнерство як інструмент інфраструктурного розвитку

Для інфраструктурного розвитку територіальних громад в Україні вагоме значення має співпраця між владою, бізнесом та громадським сектором. Жителі громади усвідомлюють, що ефективність реформи децентралізації і стан економічного розвитку безпосередньо залежить від їхньої здатності займатися місцевим розвитком території. Формування надійних партнерських відносин дасть змогу територіальним громадам збільшити обсяг необхідних ресурсів і активізувати розвиток інфраструктурного забезпечення.

Розвиток соціальної інфраструктури територіальних громад зорієнтований на державну будівельну норму щодо доступності – ДБН И.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд», основна вимога якої полягає у

створенні безбар'єрного простору для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп. Тобто норми документа поширюються на проектування, будівництво нвмх та реконструкцію, капітальний ремонт поточних громадських будівель і споруд стосовно мало мобільних груп населення [23].

У науковій літературі інфраструктура переважно розглядається не як цілісна система, а окремі компоненти, що класифікуються відповідно до сфер обслуговування в територіальній громаді. Так, виокремлюється адміністративна інфраструктура, що забезпечує управління територіальною громадою і надає державні та комунальні послуги; комунальнв інфраструктура, яка включає об'єкти і мережі водопостачання і водовідведення, тепло-, енерго- та газопостачання, зв'язок, гідротехнічні споруди; транспортна інфраструктура, що передбачає наявність вулично-дорожніх мереж, мостів, тунелів, розв'язок, автосервісів, автопарковок, громадського транспорту, бульварів, тротуарів, велодоріжок; соціальна інфраструктура, яка складається з об'єктів освіти, культури, охорони здоров'я, спорту, громадського харчування, торгівлі, швидкого обслуговування; рекреаційна інфраструктуру (наявність, лісів, скверів, парків, садів, ігрових та відпочинкових майданчиків).

Об'єднані територіальні громади успадкували застарілі об'єкти інфраструктури, що не відповідають демографічній ситуації та фінансовим можливостям місцевих органів влади. Як засвідчила практика, найбільшими проблемами характеризуються транспортна, комунальна, рекреаційна, соціальна інфраструктура. Внаслідок реформи децентралізації органи місцевого самоврядування отримали широкі повноваження, зокрема можливість розпоряджатися місцевим бюджетом. Близько 85% видатків місцевих бюджетів спрямовані в соціальну сферу, тобто охорону здоров'я, освіту, культуру, соціальний захист тощо [4, с. 16].

Одним з інструментів розвитку інфраструктури територіальних громад, крім субвенцій з державного бюджету, є соціальне партнерство. В широкому розумінні соціальне партнерство розглядається як спільна діяльність суб'єктів соціально-трудових відносин, спрямована на узгодження інтересів та

розв'язання проблем передусім у трудовій сфері. Вузьке розуміння соціального партнерства полягає в сукупності відносин у соціально-трудовій сфері, спрямованої на захист інтересів найманих працівників та роботодавців. Мета таких відносин – в узгодженні відносин між різними соціальними групами, та класами, що характеризуються різними соціально-економічними та політичними інтересами [69].

Соціальне партнерство передбачає постійний діалог суб'єктів відносин у сфері праці, переговори, договори, узгодження інтересів, тобто виступає особливим типом відносин у соціально-трудовій сфері, що характеризується застосуванням різних форм та методів погодження інтересів найманих працівників, роботодавців та їхніх представницьких органів через прагнення досягти спільних домовленостей, консенсусу, спільної реалізації заходів різних напрямів соціально-економічного розвитку.

Соціальне партнерство в територіальній громаді передбачає низку завдань, зокрема, реалізацію соціально-орієнтованої економічної політики; створення ефективного механізму регулювання соціально-трудових та пов'язаних з ними відносин; колективні переговори, взаємні консультації, укладенні договорів та угод; запобігання трудових спорів та сприяння розв'язанню економічних конфліктів; вдосконалення законодавства у сфері економічних відносин [34, с. 33].

Як загальна модель управління економікою територіальних громад соціальне партнерство має низку переваг, основною з яких є сприяння покращенню соціально-економічної ситуації території, зростанню рівня оплати праці та зайнятості жителів громади, зниження рівня безробіття, бідності, формування сприятливого клімату для бізнесу.

Реалізація соціального партнерства з метою розвитку соціальної інфраструктури територіальних громад вимагає дотримання основних принципів, а саме: дотримання законодавчих норм, повної важливості представників сторін, рівноправність сторін у виборі й обговоренні питань

щодо змісту договорів, добровільність сторін у взятті зобов'язань, систематичність контролю і відповідальність за виконання обов'язків.

Водночас впровадження соціального партнерства в територіальних громадах пов'язане з низкою проблем, зокрема з недорозвиненим характером законодавчих, організаційних та інших елементів партнерства; низькою ефективністю діяльності профспілок як первинних ланок захисту інтересів найманих працівників; недосконалість змісту колективних угод, залучення до процесу договірної регулювання недостатньої кількості працівників, тобто підписання колективних угод не гарантує сумлінного виконання; Неспроможністю найманих працівників впливати на соціально відповідальну поведінку роботодавців.

На рівні територіальних громад основним напрямом соціального партнерства є соціальна інфраструктура, зокрема, освіта, загальна середня освіта та охорона здоров'я. Водночас більшість угод соціального партнерства спрямовані на розвиток та підтримку цих галузей. Існує чимало прикладів ефективної реалізації соціального партнерства в розвитку соціальної інфраструктури територіальної громади, проте важливо застосовувати цей інструмент в інших сферах інфраструктурного забезпечення [34, с. 34].

Активізація впровадження соціального партнерства слід проводити заходи з метою формування сприятливого клімату для ведення бізнесу, послаблення податкового тиску та боротьби з проявами корупції, адже бізнес партнери надають ресурси – фінансування. Варто звертати увагу на проекти з розвитку соціально орієнтованої інфраструктури для людей з інвалідністю та соціально незахищених верств населення шляхом створення безбар'єрного середовища, інклюзивності.

Активізація взаємодії між державними й неурядовими організаціями дає змогу розвивати адресні технології допомоги різним категоріям жителів громади. Організація, яка підтримує соціальне партнерство, сприяє розробці інструментів та методів, що сприяє партнерству та зменшує потребу в інноваціях, зберігаючи фінансові ресурси. Партнерські відносини мають

перевагу, коли ініціативи сприймаються і впроваджуються, а не ігноруються чи маргіналізуються. Органи місцевого самоврядування часто беруть участь в соціальному партнерстві як партнери, спонсори, а подекуди – як покровителі. Місцева влада встановлює рамки політики, що створює середовище соціального партнерства територіальної громади. Змінивши політику під впливом зовнішніх факторів, місцеві органи влади можуть вплинути на робоче обстановка соціального партнерства, що часто відбувається ненавмисно [34, с. 35].

Якість управління розвитком територій пов'язана із здатністю місцевих громад спрямовувати діяльність на інтереси громади, постійне підвищення підвищення управлінської практики та розвиток партнерських відносин «влада – підприємництво – громада». Проявами соціальної відповідальності територіальних громад є увага до та підтримка жителів громади, дотримання соціальної етики у стосунках з владою та бізнесом, активна участь громадян у захисті інтересів регіону. Прикметно, що місцевий бізнес чутливо ставиться до залежності власної успішності від соціально-економічного успіху громади, у якій він функціонує. Співпраця органів місцевого самоврядування, з місцевим бізнесом і громадськістю на основі соціальної відповідальності та діалогу забезпечує умови для взаємодії та перспективу реалізації стратегій сталого розвитку територіальних громад [85, с. 5].

У процесі реалізації соціального партнерства інтерес органів місцевого самоврядування полягає в скороченні обсягу бюджетних видатків, спрямованих на розвиток інфраструктурних об'єктів, а також термінів їхнього будівництва, реконструкції та введення в експлуатацію. Так, згідно даних Міністерства освіти і науки України стосовно відбудови шкіл, зруйнованих внаслідок воєнних дій на окупованих територіях України, кошторисна вартість будівництва школи становить понад 100 млн грн. Станом на грудень 2022 р. пошкоджено або зруйновано 2,8 тисяч навчальних закладів [80]. На повну відбудову цих об'єктів необхідно понад 30 млрд грн., що становить 22% довоєнного бюджету МОН України. Відбудова об'єктів галузі освіти за рахунок

бюджетних коштів триватиме 20 років, тоді реалізація проєктів соціального партнерства і залучення інвестиційних ресурсів місцевого бізнесу дозволить розпочати будівництво сотень шкіл.

Перевага залучення приватних коштів місцевого бізнесу у соціальну інфраструктуру територіальних громад у форматі соціального партнерства полягає в розвитку ринку будівництва і операторів освітніх, медичних та інших соціальних послуг, що на конкурентній основі сприятиме підвищенню якості їхнього надання. Партнерство місцевого бізнесу з органами місцевого самоврядування має суб'єктивний вимір, що виявляється у сприянні швидкій реалізації дозвільних документів та зниженні ризикованої діяльності. Протягом дії договору про соціальне партнерство місцевий інвестор отримуватиме гарантований дохід, що є вагомою перевагою у порівнянні з комерційними проєктами. Місцева влада гарантує стабільний попит у проєкті та сприяє його реалізації на рівні, не нижчому рівня збитковості. Водночас задоволення інтересів жителів територіальної громади полягає в наданні якісних та своєчасних соціальних послуг у різних сферах життєдіяльності та підвищенні рівня життя.

Натомість проявами об'єктивних аспектів змісту соціального партнерства є планування та реалізація конкретних проєктів спільно з органами місцевого самоврядування та приватними організаціями на базі об'єктів державної і комунальної власності. Поширеними формами партнерства є контракти, оренда, управління майном, угода про розподіл продукції, концесія, спільні підприємства. Закон України «Про державно-приватне партнерство» встановлює перелік сфер застосування партнерства, хоча не визначено їхнє чітке розмежування з урахуванням доцільності застосування. До пріоритетних сфер застосування партнерства, згідно Закону, належать транспорт та інфраструктура, економічний розвиток та інвестиції, підприємництво і регуляторне середовище, конкурентна політика, ринок праці, освіта і наука, інноваційна діяльність [60].

Прозора партнерська співпраця влади та бізнесу в територіальній громаді має суттєві переваги, адже вона є передумовою для реалізації внутрішнього потенціалу громади та ефективнішої діяльності суб'єктів підприємництва, результатом чого . забезпечення зайнятості жителів жителів та зростання податкових надходжень до місцевого бюджету. Партнерство покращує взаєморозуміння та взаємодію, сприяє прозорості дозвільної системи, зниженню бюрократичних перешкод, позитивної репутації влади, іміджу в структурах бізнесу та серед місцевих жителів, підвищенню рівня інвестиційної привабливості.

На сучасному етапі розвитку територіальних громад основні переваги соціального партнерства реалізуються у сфері надання соціальних послуг. Формується горизонтальна модель, що характеризується гнучкими організаційними методами, ефективними заходами та пріоритетами соціального спрямування. Переваги цієї моделі полягають у розширенні повноважень і можливостей органів місцевої влади щодо організації системи надання соціальних послуг, встановлення осіб, що мають ризик потрапити або вже перебувають у складних життєвих обставинах, а також тих, що зловживають цим правом. Досягнення цілей соціального розвитку тісно пов'язане з активною позицією місцевої влади, а також структур управління районного, регіонального та державного рівнів щодо сприяння самодостатності функціонування територіальних громад. Ефективний розвиток соціальної інфраструктури досягається можливостями організаційно-кадрового забезпечення, що вимагає врахування нових вимог до діяльності органів місцевого самоврядування як гаранта розбудови соціальної інфраструктури [34].

Використання механізму соціального партнерства як ефективного інструмента забезпечення розвитку соціальної інфраструктури територіальної громади дає змогу зменшити навантаження на місцевий бюджет, зміцнити матеріально-технічну базу та інфраструктуру освіти, охорони здоров'я тощо, сформувати комплексне безпечне середовище й ефективне використання

енергоресурсів закладами соціальної інфраструктури, забезпечить інноваційний напрям розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту тощо шляхом модернізації технологічних та організаційних умов згідно з сучасними вимогами та потребами. Важливе значення має інформаційно-аналітичне забезпечення розвитку соціальної інфраструктури громади, основним завданням якого є створення інформаційної бази через збір та обробку інформації стосовно основних проблем розвитку соціальної інфраструктури, а також завдяки аналізу оцінки жителями якості та доступності послуг та визначення об'єктів пріоритетного фінансування.

Важливим джерелом інформації про актуальні соціальні проблеми є громадські організації, що функціонують у територіальній громаді і можуть визначати головні пріоритети в реалізації, зокрема соціальної роботи. Від більшої кількості задіяних в діяльності громадського сектора осіб залежить рієнь соціальної напруги в громаді. Ці особи усвідомлюють значущість своєї роботи для громади, тому намагаються керуватися партнерськими відносинами в діяльності. Громадські організації активно працюють над ініціативами щодо інтеграції ветеранів російсько-української війни. Ці ініціативи стосуються психологічної та соціальної підтримки, професійної реабілітації та програм соціально-економічної інтеграції. Громадські організації ініціюють різноманітні проекти для залучення фінансової підтримки, включаючи зовнішніх і внутрішніх донорів. Кошти використовуються з метою відновлення інфраструктури, підтримки постраждалих від війни осіб на інші місцеві ініціативи [52, с. 103].

Отже, соціальне партнерство – це відносини, що орієнтують на ефективну діяльність у контексті соціально-економічного розвитку територіальної громади, зокрема в розбудові соціальної інфраструктури. Основними принципами соціального партнерства є законність, повноважність і рівноправність сторін, свобода вибору обговорення питань, добровільний характер, реальність зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей, відповідальність. На рівні територіальної громади представниками сторін

соціального партнерства можуть бути об'єднання професійних спілок, організації роботодавців та органи місцевого самоврядування. Для спільного розв'язання соціально-економічних проблем, зокрема щодо питань розвитку соціальної інфраструктури, розробки з цією метою колективних угод та договорів, ефективним є партнерство місцевої влади, бізнесу і громадськості.

Висновки до розділу

В результаті дослідження інфраструктурного забезпечення територіальних громад можна констатувати, що зростання рівня надання соціальних послуг оптимально розвивається в умовах децентралізації влади. Пріоритети розвитку соціальної інфраструктури полягають у наявності прерогативи органів регіональної влади, натомість розробка і реалізація проектів належить до компетенції територіальних громад та органів місцевого самоврядування. Розвиток соціальної інфраструктури є не ціллю, а інструментом людського та соціально-економічного розвитку територій. Інфраструктурний розвиток соціальної сфери має стати засобом зниження потенціалу еміграції та чинником поточної реєміграції та активізації економічної активності територіальних громад. Соціальна інфраструктура має розвиватися в тісному взаємозв'язку з соціальними результатами, зокрема, збереження людського потенціалу, створення нових робочих місць, формування мереж комунікації, а також економічних наслідків, серед яких слід виокремити розвиток підприємництва, самозайнятості, підвищення доходів місцевих бюджетів.

З позицій ресурсно-інвестиційного підходу до розуміння інвестиційного потенціалу територіальної громади останній можна трактувати як певну множину факторів та специфічні особливості громади, що здатні забезпечити інвестиційні потреби територіальної громади за умови наявності ефективних управлінських рішень та дій органів місцевого самоврядування. Вагому роль має детальний аналіз теоретичного підґрунтя та практичні рекомендації щодо розвитку інвестиційного потенціалу на рівні територіальної громади та подолання поточних викликів. Для залучення інвестицій і стимулювання

підприємницької діяльності громада має займати проактивну позицію. Інвентаризація активів, з'ясування унікальності і винятковості громади, а також її конкурентні переваги є створення стратегії розвитку, розробки програми місцевого економічного розвитку. Складовими програми є залучення інвестицій, розвиток малого й середнього підприємництва, підготовка майданчиків для інвестування, промоція територіальної громади та пошук цільових інвесторів, розвивиток власної інституційної спроможності з метою професійного супроводу й обслуговування.

Соціальне партнерство є системою взаємодії соціальних партнерів, якими виступають роботодавці, працівники та їхні представники і держава, спрямованою на досягнення згоди і компромісу стосовно умов праці, соціальних гарантій, покращення умов життя та інших соціально-економічних проблем з метою сприяння соціальному розвитку. Соціальне партнерство сприяє створенню сприятливих умов для розвитку територіальних громад, зокрема через забезпечення рівних умов праці та захисту інтересів роботодавців і працівників. Ширше значення соціального партнерства для місцевого розвитку пов'язане з активізацією громад в Україні в результаті проведення реформи децентралізації.

РОЗДІЛ 3

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Інфраструктурний розвиток як пріоритет місцевого самоврядування

Внаслідок реформи децентралізації територіальні громади отримали широкі можливості для розвитку інфраструктури, адже значно зросла державна підтримка цього сектора соціально-економічного розвитку громади, що дало змогу реалізувати значку кількість проєктів. Слід зауважити, що значна частина інфраструктури територіальних громад України знаходиться у незадовільному стані.

Йдеться, передусім, про транспорт (неналежний стан доріг, застаріла матеріально-технічна база), інформаційну інфраструктуру (недостатній рівень покриття інтернету), екологічну складову (низький рівень контролю за викидами в атмосферу, відсутність обліку відходів, недостатнє дотримання санітарних норм під час будівництва об'єктів), освітній компонент та охорону здоров'я (розміщення інфраструктури не відповідає поточній ситуації). Системна проблема розвитку інфраструктури територіальних громад полягає у недостатній кількості бюджетних коштів. Очевидно, що в цих умовах актуальне значення має вивчення світового досвіду розвитку соціальної інфраструктури територіальних громад [96, с. 103].

У розвитку економіки територіальної громади інфраструктура відіграє основну роль, оскільки пов'язана зі станом продуктивних сил, територіальним поділом праці та ефективністю виробництва. Надання необхідних послуг жителям громади залежить від наявності відповідної інфраструктури, тобто потрібно мати приміщення для роботи органів місцевого самоврядування і персоналу різних установ та служб. Територіальні громади, що сформувалися навколо міст обласного значення або колишніх і нинішніх районних центрів,

забезпечені приміщеннями. Так, міста обласного значення характеризуються наявністю відповідних повноважень з необхідною інфраструктурою. У районних центрах органи місцевого самоврядування набувають повноважень та отримують поточну інфраструктуру, яка належала районним державним адміністраціям і районним радам. Що стосується інших територіальних громад, то їхня інфраструктурна спроможність залежить від вирішення питання забезпечення необхідними адміністративними приміщеннями, зокрема для створених виконавчих органів [9].

Своєю чергою, розвиток інфраструктури значною мірою детермінується специфікою галузей, особливістю громад і відбувається згідно зі змінами у сфері виробництва. Водночас сучасна структура виробництва вирізняється переважним акцентом не на галузях, а на регіональній системі управління. Якщо інфраструктуру можна визначити як сукупність галузей та підгалузей, основна функція яких полягає в забезпеченні виробничих послуг та економічний обіг в національній економіці, то в самій системі інфраструктури виокремлюють виробничий і соціальний компоненти [32]

Виробнича інфраструктура є частиною інфраструктури, яка надає послуги виробничого характеру, тобто забезпечує зв'язки виробничої сфери економіки. Виробнича інфраструктура територіальних громад включає транспортну складову, яка забезпечує транспортні шляхи та пункти всіх видів транспорту, а також дорожнє обладнання для обслуговування доріг і транспортних пунктів. Ділова активність та обсяг надходжень до бюджету територіальної громади, а також соціальний добробут жителів залежать від рівня розвитку й ефективності функціонування транспортного компонента інфраструктури.

Складовою виробничої інфраструктури є інформаційна інфраструктура, тобто система інформаційного обладнання, технологій, електронних комунікацій, інформаційних послуг, які забезпечують інформаційну діяльність місцевої громади, а також надають послуги передачі інформації та відповідають за інформаційну підтримку соціальної сфери, державного і місцевого управління. Екологічний компонент являє собою соціально-екологічну

підсистему, комплекс природних, природно-антропогенних та штучних об'єктів, що забезпечують умови проживання мешканців територіальної громади. Натомість рекреаційна складова поєднує заклади розміщення, харчування, дозвілля і побутового обслуговування, транспортну інфраструктуру, комунікаційну, інформаційну підтримку та людський потенціал [6].

Соціальна інфраструктура складає комплекс галузей, мета яких у суспільному поділі праці полягає в задоволенні соціально-побутових та соціально-духовних потреб. Соціальна інфраструктура територіальної громади містить житлово-комунальне обслуговування – сукупність підгалузей, що відповідають за функціонування інженерної інфраструктури різноманітних споруд населених пунктів, що через надання широкого спектру житлово-комунальних послуг забезпечують зручність і комфорт перебування та проживання. Зазначимо, що житлово-комунальні послуги – одна з пріоритетних галузей національної економіки, що забезпечує життєдіяльність громади і значною мірою впливає на розвиток різноманітних відносин.

Освітня складова соціальної інфраструктури забезпечує сукупність установ освітніх, позашкільних та інших закладів, які надають освітні послуги, зокрема навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації протягом життя мешканців громади. До медичного компонента соціальної інфраструктури належить лікувально-профілактичні та медико-профілактичні установи, зокрема швидка допомога, первинна невідкладна допомога, сімейна медицина, діагностичні центри, лабораторії, аптеки, санітарно-епідеміологічні служби тощо. Складова соціальної інфраструктури, що забезпечує соціально-культурну підтримку включає організації та підприємства, агентства, комунальне майно тощо, які надають послуги для задоволення потреб жителів громади в культурному, духовному та спортивному розвитку, дозвіллі, туризмі, відпочинку тощо [96, с. 104].

Я зазначалося, більшість складових інфраструктури знаходяться в недостатньо розвинутому стані, що спонукає до вивчення світового досвіду

розбудови інфраструктури територіальних громад. Оскільки транспорт є основою торгівельної інфраструктури, що значною мірою впливає на конкурентоспроможність галузей господарства територіальної громади, вплив транспортного компонента не викликає сумніву. З цієї причини в європейських країнах особлива увага акцентується на процесах модернізації транспортної інфраструктури, розвиток якої є одним із механізмів зростання економіки територіальної громади, тобто ступеня інтенсивності економічних відносин, транспортних вузлів, мобільності послуг та поставок. Очевидно, що досягнення економічного зростання можна досягнути за наявності необхідної транспортної інфраструктури

Вступ Республіки Польща в Європейський Союз дав можливість швидкими темпами перебудувати транспортну інфраструктуру та підвищити якісні стандарти завдяки зростанню фінансових можливостей. Внаслідок розпочатої у 1998 р. адміністративно-територіальної реформи адміністративний поділ країни має три рівні. Тобто було утворено 478 гмін (громад), 373 повіти (округів, районів), з яких 65 повітів мають статус окремих міст або міст, що мають права повіту. Зазначені територіальні утворення наділені широкими повноваженнями, зокрема відповідальністю за впровадження політики розвитку регіонів та власну інфраструктуру. Органи регіонального самоврядування мають право реалізовувати власні стратегії та плани розвитку, розробляти програми та проекти для їхнього впровадження на рівні воєводств [98].

У нових територіальних утвореннях ефективно використаний та розвинутий наявний потенціал транспортної інфраструктури шляхом перебудови на ринкові засади функціонування. Зі вступом у Європейський Союз в структурі фінансової підтримки, рівень якої значно покращився, найбільша частка припала на транспортну інфраструктуру, зокрема на спорудження доріг. Протягом 2004 – 2013 рр. 36% загальної вартості угод щодо фінансування проектів складали транспортні проекти. Починаючи з 2004 р. значні суми на розвиток транспортної інфраструктури були виділені Світовим

банком, Європейським банком відбудови та розвитку і Європейським інвестиційним банком.

Стабільним джерелом доходу є місцеві доходи, що дає змогу територіальним громадам планувати та впроваджувати інфраструктурні проєкти. У бюджеті гміни залишається податок, що сплачується у формі «податкової картки», яка є еквівалентом українського єдиного податку. До того ж у бюджети гмін, повітів та воєводств надходить частка від податку на доходи фізичних осіб та від прибутку підприємств.

В Республіці Польща дороги знаходяться в компетенції гмін, повітів та воєводств як різних рівнів самоврядування. Тому за потреби ремонтом займаються органи управління гміною, тобто ремонтні й будівельні роботи фінансуються з місцевого бюджету, а в разі браку коштів місцева рада ухвалює рішення про позику, яку потім слід повернути. Такі питання вирішуються також шляхом випуску муніципалітетом облігацій для фінансування інфраструктурних проєктів. Так, у м. Гдиня в 1996 р. за допомогою випуску муніципальних облігацій було придбано кілька десятків автобусів з низькою підвіскою [102].

Прикметно, що облігації дають змогу купувати капітал на засадах конкуренції, дозволяючи ефективно фінансувати довгострокові інвестиції. Створені за допомогою випуску облігацій підприємства стимулюють майбутній економічний розвиток територіальних громад. Муніципальні облігації дали змогу місцевим органам влади одержати частку в інвестиціях, що забезпечило залучення коштів Європейського Союзу через програми PHARE й ISPA. Облігації стали засобом активної співпраці з іншими громадами та залучення інвесторів. Іншими словами, через випуск муніципальних облігацій територіальні громади заявили інвесторам, фондам, банкам про себе як надійних партнерів

Важливим місцевим податком, що сприяє будівництву доріг та інших соціальних інфраструктурних об'єктів, є податок на нерухомість, тобто податок на землю, на якій побудований приватний чи багатоквартирний будинок. В

рази вищою є сума такого податку для споруд, які використовуються для офісів або інших приміщень з метою провадження економічної діяльності.

Як бачимо, завдяки вступу в Європейський Союз та впровадження адміністративно-територіальної реформи фінансова спроможність і самодостатність польських місцевих громад забезпечили утримання в належному стані значної кількості об'єктів транспортної інфраструктури та досягти співпраці місцевої влади й бізнесу в реалізації інвестиційних проєктів у транспортній інфраструктурі. Наслідком таких зусиль стала стабільною модернізація транспортної інфраструктури, що зумовило позитивні зміни зміни в інших галузях економіки [96, с. 105].

Соціальна інфраструктура територіальних громад є домінантним фактором задоволення потреб людей та забезпечення регіонального розвитку. Седед галузей соціальної інфраструктури у більшості країн пріоритет надається освіті, вважаючи її інвестицією в майбутній розвиток. Одним із основних принципів в управління освітою та формування незалежних органів місцевого самоврядування в Європейському Союзі є децентралізація

Освітня складова соціальної інфраструктури в Естонії розвивається в умовах превалювання позиції органів місцевої влади. Ще в 1990-х роках підпорядкування дошкільних закладів уряд передав міським та сільським муніципалітетам – парафіям, а згодом були проведені реформи для їх консолідації. Середня освіта в Естонії розвивається за допомогою фінансування шляхом субвенції та додаткових доходів муніципалітетів. За рахунок субвенції на освіту фінансується заробітна плата адміністрації школи, заробітна плата та професійне зростання вчителів, оплата підручників, шкільні обіди. Місцевий уряд власними коштами оплачує інші витрати, зокрема, роботу соціальних працівників та психологів, прибирання школи та комунальні послуги.

Сферою відповідальності муніципалітетів є консолідація шкільної мережі, можливість розпоряджатися коштами, що спрямовуються на розвиток освіти, закривати школи та дитячі садки і будувати нові. Натомість школи ухвалюють рішення стосовно навчальних програм, наймання чи звільнення

вчителів. Чимало адміністративних послуг реалізується шляхом залучення професійних компаній перевізників, прибиральників або з метою підвезення учнів до школи тощо

Освітня складова соціальної інфраструктури в Естонії розвивається згідно з суворим дотриманням принципу конкуренції навчальних закладів за кожного учня. Конкуренція має досить жорсткий характер, адже переведення учня в іншу школу за межами муніципалітету супроводжується переказуванням школою, де учень навчався, коштів на його освіту, причому не тільки кошти державної освітньої субвенції, а й власні фінансові ресурси («гроші йдуть за учнем»). До речі, освітню субвенцію отримують як державні, так і приватні освітні заклади [28].

Важливим чинником розподілу муніципалітетом коштів для конкретної школи є врахування кількості учнів, місце розташування школи, особливі освітні потреби учнів. В разі наявності невикористаних коштів, заощадження витрачаються з метою покращення навчання, проте не для поза освітніх потреб. Залишки коштів з'являються, наприклад, в разі дешевшого варіанту оплати підвищення кваліфікації вчителя або придбання навчальних матеріалів для використання всім класом, а не лише одним учнем.

Аналіз освітньої складової соціальної інфраструктури територіальних громад Естонії свідчить, що освіта повністю фінансується коштами державного бюджету. Що стосується поза освітніх витрат, таких як заробітна плата вчителів, комунальні послуги, покриваються за рахунок місцевих бюджетів. Майно оптимізованих освітніх закладів продає держава, яка спрямовує ці кошти на розвиток освітньої інфраструктури, зокрема матеріально-освітньої бази.

Територіальні громади з недостатньо розвинутою інфраструктурою не мають можливості розв'язувати екологічні проблеми, від яких також залежить добробут місцевих жителів. У зв'язку з цим в екологічній складовій розвитку інфраструктури слід вбачати один із видів суспільного блага, на створенні якого має ґрунтуватися екологічна політика.

Сільські райони країн Європейського Союзу практикують послуги з утилізації відходів, що складають понад 95% території громади, що засвідчує необхідність пошуку розв'язання проблеми відходів у сільській місцевості саме на муніципальному рівні. Високий рівень самоорганізації муніципалітетів забезпечує можливість реалізації низки затратних інфраструктурних проектів з переробки відходів. До прикладу, в ФРН на муніципальному рівні функціонує Центр вдосконалення місцевого самоврядування, що фінансується внесками комун. Центр займається підготовкою нормативних актів, які не мають обов'язкового характеру, проте майже всі комуни їх визнають та використовують у діяльності. Так, Центр розробив перелік повноважень місцевих адміністрацій, поділених на тематичні розділи, що стосуються управління, соціальної сфери, утилізації відходів тощо [96, с. 106].

З метою вирішення завдань, що не вписуються в можливості малого муніципалітету, зокрема будівництва підприємства з переробки відходів, існує практика створення муніципальних об'єднань. Так, у Фінляндії функціонують 262 спільні муніципальні ради, що співпрацюють в галузях професійної освіти, захисту дітей, водо- й електропостачання, утилізації відходів тощо. Муніципальні ради – незалежні адміністративні та фінансові органи, діяльність котрих ґрунтується на праві запроваджувати податки, формувати власний бюджет на основі муніципальних внесків, розмір яких визначають муніципалітети-учасники, та державних грантів.

Отже, розвинута інфраструктура є основою для ефективного функціонування територіальних громад. Йдеться, зокрема, про освіту, екологію, наявність якісних доріг, мережі водопостачання. Використання нових підходів до ведення господарства в територіальній громаді зумовлюється усвідомленням жителями адресного витрачання коштів, які спрямовуються насамперед на покращення умов життєдіяльності.

3.2. Реалізація концесійних проєктів у сфері соціальної інфраструктури

Важливий момент забезпечення розвитку соціальної інфраструктури територіальних громад полягає в розробці ефективних організаційно-економічних інструментів її функціонування. У зв'язку з цим виникає потреба в узагальненні досвіду розвинутих країн світу стосовно підтримки розвитку об'єктів соціальної інфраструктури територій та пошуку шляхів їх застосування в Україні.

Серед пріоритетів реалізації стратегій розвитку територіальних громад у зарубіжних країнах виокремлюються сталий розвиток, нівелювання відмінностей між умовами проживання міських й сільських жителів, територіальний розвиток, використання місцевих ресурсів. Підтримка розвитку соціальної інфраструктури у Великобританії ґрунтується на Стандартах обслуговування сільських жителів, що встановлюють рівень обслуговування у сфері підвищення рівня життя та комплексно реалізується всіма установами і відомствами [100]. Розробка адаптованих до вітчизняних реалій стандартів є актуальним завданням в Україні.

У площині розвитку сфери соціальної інфраструктури і надання соціальних послуг реалізуються соціальні проєкти, що вимагає залучення інвестицій, тому застосовується фандрайзинг, краудфартинг і краудсорсінг. Метою фандрайзингу є збір коштів серед місцевих жителів та підготовка проєктів до участі в різних конкурсах для отримання грантів. Краудфартинг передбачає добровільну співпрацю людей, які об'єднали власні кошти й інші ресурси для підтримки зусиль інших осіб чи організацій, які є реципієнтами коштів. Краудсорсінг зорієнтований на розв'язання певних проблем на основі задучення широкого представництва людей для застосування їхніх творчих здібностей, знань та досвіду.

Проте для реалізації масштабних соціальних інфраструктурних проєктів органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають змогу залучити значні приватні інвестиції шляхом укладання концесійних договорів.

У міжнародній практиці для залучення інвестицій концесія є найпоширенішою формою публічно приватного-партнерства. Концесійні договори свідчать про спільну діяльність місцевого органу виконавчої влади, органом місцевого самоврядування в приватним партнером. Концесійні відносини в розвинутих країнах характеризуються детальним врегулюванням з точки зору правової визначеності, що забезпечує ефективну реалізацію концесійних проектів [58].

Виокремлюються декілька причин широкого застосування концесії як форми публічно-приватного партнерства, серед яких – ефективніша діяльність приватного сектора в порівнянні з державним, адже бізнесові компанії розпоряджаються власними коштами й управляють проектами. Впроваджувати масштабні проекти в умовах недостатнього фінансування вигідніше за приватні кошти зараз, а на потім залишити отримувати від них вигоду. Натомість велику сусу бюджетних коштів доцільно спрямувати на інші соціальні потреби територіальної громади. Фінансові ризики в реалізації масштабних інфраструктурних проектів бере на себе концесіонер, тоді як після закінчення договору концесії об'єктом будівництва або реконструкції розпоряджається орган державної влади чи орган місцевого самоврядування за умови відсутності нового договору оренди.

Перевага концесійного договору полягає в можливості одночасного збалансування інтересів держави і приватного інвестора, в розподілі між учасниками концесії потенційних доходів та ризиків. Зміст концесійної угоди впливає на успішне залучення інвесторів з метою реалізації проектів державно-приватного партнерства. Натомість неправильне складання угоди зумовлює появу суперечок, а також додаткових витрат на переговори чи призупинення реалізації проекту. При укладанні концесійного договору важливим завданням є узгодження компромісів між приватним інвестором, що намагається отримати максимальний прибуток, і представником державного сектора, котрий зацікавлений в ефективному використанні державних коштів та захисті інтересів громади [97, с. 117].

У світовій практиці мають поширення три основних моделі публічно-приватного партнерства на основі концесійного договору. Перша з них полягає в передачі публічними органами влади об'єкта державної чи комунальної інфраструктури на визначений у договорі термін в управління концесіонеру для реалізації комерційного проекту або в пропозиції виконання проектування, будівництва, ктримання та подальшої експлуатації за рахунок інвестор. Така форма співпраці переважно стосується реалізації масштабних проектів в галузі транспорту, будівництва, енергопостачання, житлово-комунального господарства, де вартість готової продукції – придбання й оренда об'єктів нерухомості, транспортний збір за користування магістральними шляхами, оплата споживання водопостачання, електроенергії за встановленим тарифом – сплачує кінцевий споживач.

Сутність другої моделі полягає у співпраці державних і приватних партнерів у впровадженні соціальних проектів, де за спорудження й утримання переданих у концесію соціальних об'єктів інфраструктури, зокрема навчальних, медичних, інших закладів, сплачує замовник коштами державного або місцевого бюджету. В основі окресленої моделі лежить приватна фінансова ініціатива, що широко використовується в країнах Європейського Союзу, США, Канаді, Японії. Змістом третьої змішаної моделі є оплата за користування об'єктами інфраструктури здійснюється споживачами і органами публічної влади [58].

У кожній країні укладання договорів концесії регулюється законодавством, зокрема в країнах Європейського Союзу діє Директива Європейської комісії про концесії. Згідно з Директивою співпраця публічного і приватного секторів у формі концесії ґрунтується на договірних засадах, що передбачає гарантовану винагороду приватному оператору за роботу чи послуги від публічної організації чи користувачів [26].

Директиви Європейського Союзу встановлюють строгі вимоги щодо якості питної води й очистки стічних труб, що передбачає значні інвестиції у спорудження та реконструкцію відповідних об'єктів інфраструктури.

Європейський досвід свідчить про залучення муніципальною владою приватних компаній для забезпечення виконання директив та підвищення якості надання послуг. У Франції на умовах концесійних договорів виконують спорудження та експлуатацію інфраструктурних об'єктів водопостачання та водовідведення успішно ведуть господарську діяльність приватні оператори.

Муніципальна влада Республіки Польща застосовує державно-приватне партнерство з метою будівництва й реконструкції житла для молодих сімей та соціально незахищених верств населення. Найзручнішим механізмом співпраці є спорудження інвестором багатоквартирного будинку за рахунок власних коштів для подальшої передачі квартир мешканцям на умовах оренди та управління новобудовою за концесійним договором на довгостроковий період. З метою зацікавлення інвесторів місцева влада може передбачити в договорі можливість зведення приватним інвестором на виділеній земельній ділянці окремих будівель для комерційних цілей в обмін на будівництво та реконструкцію будинків для зазначених категорій.

Привертає увагу досвід британського міста Бірмінгем стосовно впровадження державно-приватного партнерства з метою забезпечення освітленням автомагістралей, мостів, тунелів, вуличних тротуарів. Масштабний проєкт вартістю 117 млн доларів США протягом 2007 – 2035 рр. передбачає заміну звичайних ламп на світлодіодн освітлення, оновлення обладнання, реконструкцію й обслуговування ліхтарів, світлофорів на узгоджених у договорі ділянках [25].

Влада австралійського штату Західна Австралія у 1996 р. уклала концесійний договір з компанією Mayne Nickltss Ltd, на умовах якого проведений капітальний ремонт та забезпечена подальша експлуатація лікарні Joondalup Health Campus. Лікарня знаходилася у спільній формі власності, що передбачала 195 державних і 70 приватних місць. За умовами договору держава зобов'язувалася компенсувати компанії вартість наданих щодо державних ліжко-місць послуг, тоді як за решту місць компанія стягує плату з пацієнтів. Державна частина лікарні має повернутися у власність штату через 20 років, а

приватна – через 40 років. Водночас влада штату гарантувала компанії чистий прибуток в 21 млн доларів, виходячи з того, що витрати на реконструкцію лікарні мали скласти 51 млн доларів. Концесія дала змогу зекономити на спорудженні лікарні 9–11% загальної вартості – на перший погляд небагато. Однак у розвинутих країнах з ефективною економікою, зокрема в державному секторі, так а економія виглядає досить суттєвою [31, с. 25].

Успішний досвід реалізації муніципального проекту зі створення парків відпочину на основі концесійного договору продемонстровано в японській столиці – м. Токіо, де питаннями концесійних договорів займається Бюро міського розвитку. Згідно з договором для зацікавлення інвесторів на території паркової зони дозволено споруджувати комерційні розважальні об'єкти. Ще одним прикладом концесії є спорудження приватними інвесторами у певних міських районах об'єктів соціальної інфраструктури, спрямованих передусім на потреби молоді та сімей з дітьми. Очевидно, що забезпечення цих районів школами, дитячими садками, майданчиками, іншими соціальними об'єктами сприятиме, сприятиме зростанню вартості нерухомості, що вигідно для приватного партнера. В такій співпраці зацікавлені органи місцевого самоврядування, тому частково фінансують проекти, укладають довгострокові договори оренди і практикують надання податкових пільг [35].

В Україні з метою розвитку державно-приватного партнерства на основі укладання довгострокових договорів концесії Верховна Рада 3 жовтня 2019 р. прийняла Закон України «Про концесію», яким визначаються організаційно-правові та фінансові засади впровадження та реалізації спільних проектів. Так, у Ст. 1 подається зміст концесії як надання концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво, зокрема нове будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт, технічне переоснащення, та/або управління, зокрема користування, експлуатацію, технічне обслуговування, об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг на визначених концесійним договором умовах. Стаття передбачає також передачу переважну частину операційного ризику (ризик попити або пропозиції) концесіонеру [62].

Згідно з даними Департаменту сфери публічних закупівель та конкурентної політики Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України центральні та місцеві органи виконавчої влади станом на 1 січня 2025 р. уклали з приватними партнерами на основі державно-приватного партнерства 200 договорів, з яких 22 договори знаходяться в процесі реалізації, серед яких 9 договорів укладено на засадах концесії, 6 – на основі спільної діяльності, 7 – інших. Реалізація решти 167 договорів не відбувається (114 – не виконуються, 53 – розірвані або закінчився термін дії договору), 11 – призупинені через російську збройну агресію [74].

Одними з головних цілей державно-приватної співпраці в Україні мають стати успішна реалізація дорого вартісних інфраструктурних проєктів, зокрема надання публічних послуг у навчальних, медичних, рекреаційних, культурно-розважальних та інших закладах територіальних громад, що дозволить скорочення витрат державного й місцевого бюджетів, забезпечення зменшення вартості утримання інфраструктурних об'єктів, підвищення якості надання соціальних послуг і зниження їхньої вартості, а також зниження рівня відповідальності та ризику публічних партнерів. Водночас основним інструментом соціально-економічного розвитку територіальних громад має стати державно-приватне партнерство, зокрема у формі концесії [58].

Отже, в країнах Європейського Союзу, США, Канаді, Японії, Австралії широке поширення має публічно-державне партнерство у формі концесії, що забезпечує реалізацію дороговартісних соціальних інфраструктурних проєктів на державному й місцевому рівнях. Досвід впровадження певних елементів комерційної, соціальної та змішаної моделей публічно-державного партнерства органів публічної влади і приватних партнерів є корисним у сферах функціонування водопостачання та водовідведення, енергозбереження, транспорту, спорудження багатоквартирних будинків для молодих сімей, соціальних інфраструктурних об'єктів, зокрема в галузях охорони здоров'я, освіти, культури, забезпечення благоустрою територіальної громади. Прийняття Закону України «Про концесію» сприятиме розвитку форм

державно-приватного партнерства завдяки зафіксованій в законі можливості розширення на довгостроковій основі простору відносин між партнерами, встановлення прозорих умов проведення концесійних конкурсів, диверсифікації форм платежів, окреслення перспектив державної підтримки та забезпечення гарантій і прав концесіонерів. Органи публічної влади мають змогу розробляти ефективні механізми впровадження концесії та інструментів для реалізації соціальних інфраструктурних проектів на рівні територіальної громади.

3.3. Діяльність соціальних підприємств: досвід для вітчизняних громад

На сучасному етапі реалізація заходів у рамках соціальної політики в Україні характеризується класичним етатистським підходом, згідно з яким передбачається безпосередня організаційна і фінансова участь держави в розв'язанні соціальних завдань. Натомість громадська ініціатива і приватна підприємницька активність не мають змоги повною мірою розкрити потенціал у соціальній сфері. Наслідком такої ситуації є недостатня ефективність визначених законодавством заходів і способів вирішення соціальних питань, що призводить до соціальної напруженості в суспільстві.

Значним викликом для соціальної сфери стала російсько-українська війна, що зумовило необхідність адаптації соціальної політики до нових реалій, що неможливо без урахування змін у номенклатурі і структурі соціально вразливих категорій людей. Так, станом на вересень 2023 р. в Україні налічувалося 3 млн осіб з інвалідністю, тобто від початку війни їхня кількість зросла приблизно на 300 тисяч [16]. Кількість осіб, що потребують реабілітації після стабілізації стану й лікування, швидко збільшується, тому один з основних пріоритетів держави полягає в поверненні постраждалих до повноцінного активного життя.

В цих умовах нагальною потребою стає розвиток суспільної діяльності, пов'язаною з підтримкою соціальної сфери, та спрямованою, передусім, на

ринок праці і вразливі категорії людей. Актуальне значення має впровадження соціального підприємництва як виду діяльності, спрямованої на соціальні цілі. Соціальне підприємництво є формою бізнесу, прибутки якого використовуються головним чином на саморозвиток, громадські справи або на розв'язання соціальних проблем. Це явище має неоднозначний характер з неповністю оформленими теоретичними засадами [40]. Станом на сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння сутності поняття соціального підприємництва, не сформульовано загальноприйнятого визначення, немає критеріїв, на основі яких можна можна вважати підприємство соціальним. Зрозуміло, що такий стан справ стосовно цього явища гальмує розробку державної політики щодо розвитку й підтримки соціального підприємництва.

На основі огляду присвячених появи і становленню соціального підприємництва наукових праць можна описати його основні риси. Зокрема, такі підприємства засвідчують суспільну корисність підприємницької діяльності, спрямованої на вирішення соціально важливих завдань з метою підтримки соціально незахищених категорій людей. Соціальні підприємства мають гібридний характер, адже здатні одночасно досягати суспільно значущих і фінансових цілей та поєднувати суспільні й приватні економічні інтереси. Діяльність таких підприємств характеризується самоокупністю та здатністю генерувати прибуток, який використовується для власних потреб та цілей. Соціальні підприємства виконують функції агентів суспільних змін, оскільки сприяють пришвидшенню трансформації соціального порядку денного та сприйняття і усвідомлення багатьох питань соціального характеру. Окрім генерування новаторських ідей, спрямованих на розв'язання актуальних суспільних проблем шляхом використання підприємницьких методів, функціонування соціальних підприємств дає змогу вирішувати різноманітні питання, пов'язані з проблемами ринку, на усунення яких держава не здатна впливати.

Згідно з даними Європейської комісії на сьогодні в Європейському Союзі нараховується 2 млн соціальних підприємств, що складає 10% від усього

європейського бізнесу, де задіяно понад 11 млн працівників, тобто 6% зайнятих осіб [94].

У європейських країнах соціальні підприємства функціонують у такій організаційно-правовій формі як кооперативи. Так, наприклад, у Франції ці підприємства мають назву соціальних кооперативів колективної власності, в Італії – соціальних кооперативів, у Великобританії – компаній, які працюють в інтересах громади, в Португалії – кооперативів соціальної солідарності, У Бельгії – компаній соціальної мети. Субjekтами соціального підприємництва у США здебільшого є неприбуткові організації [18, с. 59].

За визначенням Європейської комісії соціальні підприємства функціонують у чотирьох провідних сферах, до яких належать робоча інтеграція, що включає навчання й інтеграцію осіб з обмеженими можливостями та безробітних. Інший напрямок діяльності соціальних підприємств виявляється в наданні особистих соціальних послуг, що стосуються добробуту, медицини, професійного навчання, освіти, догляду за дітьми, допомоги людям похилого віку і малозабезпеченим. Ще однією сферою діяльності соціальних підприємств є місцевий розвиток територій у районах з недостатнім рівнем добробуту. Йдеться про соціальні підприємства, розміщені у віддалених сільських районах, про схеми розвитку або реабілітації мікрорайонів у міських районах, допомогу в розвитку та співпраці з третіми країнами. Соціальні підприємства функціонують також в галузі переробки сільськогосподарської продукції, захисту навколишнього середовища, спорту, культури, мистецтва, збереження пам'яток історії, науки, досліджень та інновацій, захисту прав споживачів і любителів спорту [94].

Соціальні підприємства в Європі, що характеризуються регіональними особливостями, мають чітку соціальну мету, на досягнення якої виділяється значна кількість коштів з власних прибутків. Розв'язанням проблем незахищених верств людей, зокрема мігрантів, біженців, безробітних молодих людей, осіб з інвалідністю займається більшість німецьких підприємств. Здобути освіту і кваліфікацію дистанційно біженцям у будь-якомі місці та в

зручний час надає можливість міжнародна платформа «Kiron». В ФРН понад 20 років діє організація «Social Impact», яка позиціонується як «агентство соціальних інновацій», зосереджуючись на підтримці й консультуванні соціальних підприємств. Агенція «Social Impact» у 2011 р. започаткувала інкубаційну програму «Social Impact Labs» як платформу для соціальних підприємців і фрілансерів. Функціонування соціальних підприємств підтримується кредитами федеральних банків, інвестиціями венчурних фондів, а також поширеними є краудфандинг та групові інвестиції. У ФРН нараховується близько 100 тис. соціальних підприємств, де працюють понад 2,5 мпн осіб [40]

У сфері соціального підприємництва лідером на європейському континенті є Великобританія, де перше соціальне підприємство виникло у 1844 р. На сьогодні в країні нараховується близько 70 тис. соціальних підприємств, які забезпечують зайнятість майже 2 млн осіб, тобто 3% населення. Річний обіг кожного п'ятого підприємства складає понад 1 млн фунтів стерлінгів, тоді як сумарний внесок в економіку становить майже 9% ВВП. Залучення соціальних підприємств відбувається стосовно всіх секторів економіки – транспорту, будівництва, переродки відходів, зеленої енергетики тощо. Підсумки 2017 р. засвідчили, що 68% британських соціальних підприємств займалися підтримкою вразливих верств людей, 44% – працевлаштуванням цієї категорії осіб, 28% – працювали в депресивних районах країни [22].

В Ізраїлі соціальні підприємства підтримують соціально вразливі категорії людей, надаючи їх можливість навчання, працевлаштування, реабілітації, організації активного відпочинку. Так, 95% працівників підприємства «Nameshaket», що на 50% належить державі, є особами з інвалідністю. Підприємство займається сприянням працевлаштуванню і виступає базою соціалізації та реабілітації осіб з інвалідністю, отримуючи державні дотації, обсяг яких впливає на кількість працівників. Згідно ізраїльського законодавства, підприємство, яке працевлаштовує осіб з

інвалідністю, має гарантовані державні замовлення та звільняється від сплати міського податку [40].

Джерелами фінансування соціальних підприємств є, насамперед, власний прибуток (54,28% підприємств), гранти (27,11%), пожертви (5,96%), інвестиції (4,61%), розподіл яких у різних країнах суттєво відрізняється. Зокрема, фінансування з власних прибутків соціальних підприємств в Іспанії складає 74,5%, тоді як в Румунії – 28.5%. Частка грантів соціальних підприємств у Швеції становить 36,2% у Швеції і 18,9% – в Китаї. Інвестиції складають 21% в Китаї, тоді як в Іспанії – 0,6%; пожертви в Румунії – 12,% і 1,7% – в Угорщині. Проведене в 2015 р. Європейською комісією дослідження свідчить, що великі обсяги соціальних послуг фінансуються державою. Так, в Італії близько 45% соціальних підприємств є основними клієнтами державних фондів [94].

Доходи з державног бюджету отримують близько 52% соціальних підприємств Великобритації. Поряд з цим вони мають інші варіанти фінансування – гранти, позики, облігації («Social Bonds»), соціальні інвестиції, інвестиції в акціонерний капітал, краунфандинг, кошти від національної лотереї. Для тих, хто інвестує соціальні підприємства, в 2014 р. запроваджені податкові пільги, зменшивши податок на прибуток на 30%.

Досвід функціонування у Великобританії спеціальної державної служби, яка опікується питаннями розвитку соціального підприємництва, може бути корисним для українського суспільства. При Департаменті торгівлі та промисловості в 2001 р. створено спеціальний підрозділ з питань соціального підприємництва – (Social Enterprise Unit) і призначено відповідального за цю ділянку роботи молодшого міністра. Департамент третього сектора (OTS – The Office of the Third Sector) при уряді створено у 2006 р. Департамент, компетенцією якого є активне сприяння організаціям та підприємствам третього сектор, тісно співпрацює з урядовими відомствами, адміністраціями регіонального та місцевого рівнів.

Для глибшого розуміння специфіки діяльності соціальних підприємств варто їх порівняти з компаніями, мета яких полягає отриманні прибутку. Бізнес

може декларувати корпоративну соціальну відповідальність, проте вона є добровільним зобов'язанням і має другорядний характер. На відміну від бізнесу діяльність соціального підприємства має на меті розв'язання соціальних проблем за допомогою отриманого прибутку. Не всі підприємства, які отримують прибуток на наданні соціальних послуг, є соціальними підприємствами. До таких підприємств належать, зокрема, освітні заклади, приватні медичні центри та клініки, приватні дошкільні та освітні заклади, приватні пансіонати для літніх людей, приватні соціальні служби. Ці підприємства не мають соціального спрямування, адже не характеризуються соціальною метою та чітким розподілом прибутку. Натомість вони експлуатують соціальний компонент з метою отримання для себе або акціонерів комерційної вигоди. Запровадження державними соціальними службами надання платних соціальних послуг не характеризує ці служби як соціальні підприємства. Хоча такі послуги мають соціальну мету і соціальну складову, проте вони не відповідають критеріям соціального підприємництва [73].

Соціальне підприємництво має проміжне становище між приватним сектором економіки і третім сектором, до якого традиційно належать організації громадянського суспільства. З одного боку, соціальне підприємництво спрямоване на розв'язання соціальних проблем, з іншого – отримує прибуток для забезпечення власного функціонування здебільшого за рахунок інноваційної організації основної діяльності. Для цих підприємств фінансова самодостатність важлива такою ж мірою, як і соціальна місія. Соціальні підприємства є самоокупними, тому незалежними від урядових грантів і пожертв як некомерційні організації, хоча прибутковість є їхньою метою, проте вона має неосновний характер [40].

Як бачимо, соціальне підприємництво функціонує за ринковими законами, прагне до підвищення ефективності та продуктивності праці, водночас складаючи конкуренцію звичайному бізнесу. Соціальні підприємства

вирізняються новими підходами до розв'язання соціальних проблем, а їхня діяльність не обмежується філантропією чи державною соціальною політикою.

Можна виокремити критерії, на основі яких певний бізнес належить до соціального підприємництва: 1) спрямування на соціальну мету, тобто на підтримку діяльності благодійного фонду, громадської організації, соціального проєкту тощо визначеного відсотка прибутку підприємства; 2) належність до категорії вразливих груп – людей з інвалідністю, переміщених осіб, одиноких матерів, ветеранів визначеного відсотка працевлаштованих на підприємстві осіб; 3) створення підприємством продукту чи послуги, що має соціальну цінність, яку можна виміряти – екологічна продукція, корисні для боротьби з корупцією послуги тощо [73].

Соціальні підприємства спрямовують зусилля переважно на досягнення кількох цілей – працевлаштування соціально вразливих груп людей (61%), генерування прибутку для підтримки діяльності організації (53%), надання послуг певним групам людей (40%), фінансування деяких видів послуг (27%), розв'язання екологічних проблем та захист довкілля (3%), інші види діяльності (7%) [27].

Інститут соціального підприємництва в Україні функціонує в межах загального правового поля, проте немає спеціального законодавства, що регулює соціальне підприємництво як вид діяльності, що значною мірою гальмує його розвиток. Закон, який би закріплював формулювання поняття соціального підприємництва не прийнятий, хоча цей термін вживається в державних і регіональних програмах розвитку. Натомість спеціальне законодавство щодо сфери соціального підприємництва є у багатьох європейських країнах.

Отже, соціальне підприємництво відповідає стратегічним пріоритетам українського суспільства, зокрема в частині розвитку соціальної інфраструктури територіальних громад водночас сприяючи розв'язанню низки соціальних проблем без значних витрат бюджетних коштів і з мінімальною участю держави. Найбільша мотивація соціальних підприємств в реалізації

такої діяльності полягає в їхніх переконаннях та цінностях, життєвому досвіді, соціальній відповідальності. Визначальним моментом у розвитку соціального підприємництва має стати правове закріплення цього інституту суспільства, що сприятиме суспільній консолідації, стабільності та сталому розвитку, зокрема на рівні територіальних громад.

Висновки до розділу

На основі виокремлення виробничої і соціальної складових інфраструктури розглянуто приклади світового досвіду компонентів інфраструктурного розвитку територіальних громад. Виробнича інфраструктура територіальної громади включає транспортний, інформаційно-комунікативний, екологічний компоненти. Соціальна інфраструктура об'єднує житлово-комунальне господарство, освіту, охорону здоров'я, соціально-культурне забезпечення. Аналіз досвіду Республіки Польща щодо розвитку транспортної інфраструктури дає змогу стверджувати, що зі вступом у Європейський Союз ця галузь, зокрема будівництво доріг, мала найбільшу питому вагу в структурі фінансової підтримки ЄС. Планувати і реалізовувати інфраструктурні проекти в польських територіальних громадах сприяють стабільні місцеві доходи, податок на нерухомість, податок на землю, де розміщені приватні та багатоквартирні житлові будинки. Досвід Естонії свідчить, що фінансування розвитку освітньої складової соціальної інфраструктури в громадах відбувається з доходів державного бюджету, тоді як позаосвітні витрати відшкодовуються коштами місцевого бюджету. Щодо екологічної складової інфраструктурного розвитку територіальних громад країн Європейського Союзу слід зауважити, що за оцінкою фахівців з питань охорони навколишнього середовища, у сфері управління побутовими й іншими відходами та постачання питної води місцева влада наділена істотними повноваженнями. Досвід зарубіжних країн свідчить про можливість забезпечення водойм та стічних вод від забруднення шляхом переробки

відходів, а також суттєвого зниження рівня споживання імпортованих енергоносіїв і товарів.

Аналіз розвитку соціальної інфраструктури країн світу, які мають власні підходи та механізми розбудови цієї сфери, свідчить, що їхній вибір залежить від пріоритетів держави, рівня економічного розвитку країни, фінансових можливостей тощо, свідчить про відсутність універсальної стратегії розбудови цієї сфери. Значний досвід використання концесії з метою розвитку соціальної інфраструктури у багатьох країнах дав змогу сформуванню законодавчої бази та механізми взаємодії державних і муніципальних органів влади, приватних інвесторів і громадського сектора. Соціальна інфраструктура територіальних громад покликана максимально задовольняти потреби жителів незалежно від державного чи приватного походження інвестиційних ресурсів, що впливає, з одного боку, на відтворення потенціалу країни та розвиток регіонів, з іншого – сприяє забезпеченню державного нагляду за перебігом проектування, фінансування, спорудження, функціонування та ремонту інфраструктурних об'єктів. Застосування концесії широко розповсюджене у проектах будівництва та експлуатації об'єктів транспортної інфраструктури, житлово-комунального господарства, в освіті, медицині, підвищенні кваліфікації працівників тощо.

Соціальне підприємництво є значним ресурсом вирішення низки питань, тому вважається етапом еволюції бізнесу або революцією в неприбутковій діяльності. На відміну від звичайної благодійності соціальні підприємства є сталим бізнесовим механізмом із значним впливом на вирішення актуальних питань і дає змогу ефективніше розподіляти фінансові ресурси. Водночас параметрами, що визначають підходи до розуміння поняття соціального підприємництва, є ступінь інноваційності та фінансова прибутковість. У світовому контексті соціальне підприємництво є широким спектром ініціатив та практик, що виражають різноманітні концептуальні підходи до розуміння його сутності. Специфіка соціально-економічного, політичного та культурного середовища функціонування зумовлює різне трактування соціального підприємництва. Дослідження діяльності соціальних підприємств, на відміну

від традиційного бізнесу з універсальними принципами, ґрунтується на врахуванні національних та місцевих особливостей. Підтримка розвитку соціального підприємництва в Україні, зокрема на рівні територіальних громад, не може ґрунтуватися тільки на європейському чи американському досвіді.

ВИСНОВКИ

Дослідження пов'язаних із розвитком соціальної інфраструктури територіальних громад питань з урахуванням світового досвіду дає змогу сформулювати висновки та результати магістерської кваліфікаційної роботи:

1. На основі аналізу наукових праць можна виокремити два основні підходи до розуміння поняття соціальної інфраструктури. В рамках макроекономічного підходу соціальна інфраструктура розглядається як сукупність певних галузей (освіта, культура, охорона здоров'я тощо), тоді як мікроекономічний підхід вбачає в соціальній інфраструктурі сукупність об'єктів чи компонентів в межах однієї галузі соціального спрямування (матеріально-технічне забезпечення тощо). На нашу думку, соціальна інфраструктура, крім матеріальних об'єктів, охоплює сферу надання послуг, зокрема цифрових, для задоволення потреб жителів територіальної громади.

2. Інфраструктурне забезпечення територіальної громади є матеріальною основою системи надання соціальних послуг. Розвиток соціальної інфраструктури має ґрунтуватися на чіткому баченні інфраструктурної місії територіальної громади. Рівень надання соціальних послуг залежить від взаємодії керівництва громад з представниками соціальних установ, які забезпечують механізми реалізації послуг, моніторингу та контролю за ефективним наданням послуг, адресного характеру послуг з урахуванням індивідуального підходу, встановлення вичерпного переліку системи соціальних послуг та чітких термінів їх надання, визначення прав та обов'язків споживачів і надавачів послуг,

3. Елементами інвестиційного потенціалу для розбудови соціальної інфраструктури територіальних громад є людські ресурси, природні ресурси, економічна база, тобто місцеві умови й інфраструктура, а також адміністративно-управлінський потенціал громади, що здійснює сприятливе для інвестиційних потоків управління. Для результативного залучення інвестицій з метою розвитку соціальної інфраструктури важливе значення мають ефективні методи оптимізації наявних ресурсів, управління

інвестиціями, зосередження уваги на стратегічній важливості компетентного управління для поступального розвитку територіальної громади.

4. Ефективним інструментом інфраструктурного розвитку територіальної громади є соціальне партнерство, що відкриває широкі можливості для місцевого самоврядування у співпраці з органами державної влади, місцевим бізнесом та громадським сектором у розв'язанні соціальних проблем. Провідною галуззю соціального партнерства на рівні територіальної громади є соціальна інфраструктура, зокрема, об'єкти галузей освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту. Одним із суб'єктів соціального партнерства у питаннях інфраструктурного розвитку з метою надання якісних соціальних послуг у територіальній громаді є громадські організації. Формою партнерства у сфері надання соціальних послуг є соціальне замовлення, що передбачає залучення на договірній основі суб'єктів господарської діяльності.

5. Аналіз світового досвіду інфраструктурного розвитку як пріоритету діяльності місцевого самоврядування демонструє переваги передачі управління громадою від держави на муніципальний рівень. Врахування зарубіжних практик активізує інвестиційні процеси через спрямування певної частини надходжень, податків і зборів на розвиток соціальної інфраструктури. Зарубіжний досвід розвитку складових соціальної інфраструктури територіальних громад, з одного боку, спонукає до глибокого дослідження світових практик, з іншого – потребує розробки заходів щодо їхньої рецесії й адаптації до вітчизняних реалій сьогодення.

6. Світова практика доводить необхідність застосування для розвитку соціальної інфраструктури територіальної громади державно-приватного партнерства, зокрема у формі концесії, що дає змогу подолати розрив між фінансовими можливостями і суспільними запитами. Концесійні проекти, поряд із спорудженням соціальної інфраструктури, застосовуються в наданні приватними партнерами соціальних послуг. Концесія дає можливість залучення інвестицій приватного капіталу, зниження витрат державного й місцевого бюджетів, розподілу ризиків між партнерами, задоволення потреб споживачів

якісними послугами. Для вітчизняних реалій є корисним досвід благоустрою території на основі концесійних проектів, спрямованих на задоволення потреб певних соціальних верств.

7. Соціальне підприємництво – один із сучасних інструментів розвитку суспільства, що виявляється в реалізації соціально-інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутків від якої спрямовується на розв’язання соціальних проблем територіальної громади. Основні характеристики соціального підприємництва полягають у соціальній спрямованості діяльності, відкритості до новаторських ідей, фінансовій прибутковості, демократичності ухвалення рішень. Соціальне підприємство відрізняється від бізнес-підприємства і соціально відповідального бізнесу соціальною місією, інструментом забезпечення реалізації якої є демократична структура управління. Формування національної стратегії розвитку соціального підприємництва має враховувати зарубіжні практики, проте орієнтуватися передусім на потреби українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альошкін В. С. Системно-синергетичний підхід до моделювання соціальної політики України в умовах євроінтеграції. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 6–10.
2. Бавико О. Є. Регіональний менеджмент в умовах постіндустріальної трансформації територій. *Економіка та держава*. 2015. № 7. С. 10–13.
3. Барський Ю. М. Аналіз методичних підходів до оцінки рівня соціально орієнтованого розвитку економіки регіону. *Ефективна економіка*. 2012. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=984>.
4. Беновська Л. Соціальна інфраструктура територіальних громад: інтереси стейкхолдерів. *Галицький економічний вісник*, № 2 (69) 2021. С. 14–23.
5. Бережна І. Ю. Теоретико-економічні підходи до обґрунтування змісту інвестиційного потенціалу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 6. С. 253–258.
6. Близнюк А. С. Рекреаційна інфраструктура як основний компонент рекреаційного простору. *Інвестиції : практика та досвід*. 2019. № 2. С. 124–127.
7. Бобровська О. Ю., Корнієвський С. В. Методологічні засади дослідження економічної політики розвитку регіонів. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 453–461.
8. Бондаренко І. В. Децентралізація в Україні: нові виклики та можливості. *Економіка і управління*. 2021. № 2 (1). С. 45–58.
9. Брилль М., Врублевський О., Данчева О., Сейтосманов А., Чубаров Е. Успішна територіальна громада: будуємо разом. Харків: Видавничий будинок Фактор, 2018. 128 с.
10. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальні імперативи якісного розвитку продуктивних сил регіонів України: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2016. 276 с.
11. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI у редакції від 13.02.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2456-17#Text>.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
13. Венедіктова І. В. Юридична природа публічних послуг. *Вісник Харківського національного університету*. 2009. № 841. С. 88–91.
14. Воскобійник С. І. Політика органів місцевого самоврядування щодо залучення інвестицій. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2012. Вип. 1. С. 399–405.
15. Вайсман Е. Я. Сутність і принципи механізмів державного управління розвитком інвестиційного потенціалу регіонів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=697>.
16. В Україні налічується 3 мільйони людей з інвалідністю. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3763345-v-ukraini-nalicuetsa-3-miljoni-ludej-z-invalidnistu-zolnovic.html>.
17. Гонта С. В. Наукові підходи та методи аналізу соціальної інфраструктури регіонів України. *Бізнесінформ*. 2019. № 1. С. 151–155.
18. Гордієнко В. П. Інвестиційний потенціал регіону як економічна категорія. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2014. Вип. 7 (4). С. 68–71.
19. Горішна Н. М. Феномен соціального підприємництва: сутність і критерії *Науковий вісник ужгородського університету. серія: «педагогіка. соціальна робота»*. 2016. Вип. 2 (39). С. 58–61.
20. Гринь О. П. Соціальні стандарти в умовах децентралізації. *Вісник соціальної політики*. 2020. № 4 (12). С. 22–29.
21. Грозний І. С. Кваліметрична оцінка якості виробничих процесів. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 1. С. 39–42.
22. Гулевська-Черниш А. Соціальне підприємництво: європейський зліт vs український реалізм. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/socialne-pidpriyemnictvo-yevropeyskiy-zlit-vs-ukrayinskiy-realizm-272250_.html.

23. ДБН В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд. URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3192362160978134152?doc_type=2
24. Державний класифікатор соціальних стандартів і нормативів від 17.06.2002 р. № 0293203-02. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0293203-02#Text>.
25. Державно-приватне партнерство як механізм реалізації нової регіональної політики: можливості застосування та практичні аспекти підготовки і впровадження інвестиційних проєктів. 2017. 85 с. https://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf.
26. Директива про укладання договорів концесії. Збірник Директив ЄС з питань державних закупівель. 2015. С. 538–621.
27. Екосистема соціального підприємництва в Україні: виклики та можливості. URL: https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2018-06/APEA_REPORT_ukr.pdf.
28. Естонське освітнє диво. Чому країна отримала високі результати PISA. URL: <https://nus.org.ua/2020/01/13/estonske-osvitnye-dyvo-chomu-krayina-otrymala-vysoki-rezltaty-pisa/>.
29. Ємельянов В. М. Формування ефективної інвестиційної політики комплексного розвитку регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 103–107.
30. Жук П. В., Сірик З. О. Інвестиційний потенціал територіальних громад: суть поняття та питання управління. *Регіональна економіка*. 2017. № 2. С. 16–22.
31. Жуковська А. Державно-приватне партнерство в соціальній сфері: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. № 3. С. 21–37.
32. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження. ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. Київ, 2017. 108 с.
33. Калівошко О. М., Хлистун Д. М. Сутність та основи класифікації інформаційної інфраструктури. *Український економічний часопис*. 2024. Вип. 5. С. 65–74.

34. Камашев А. В. Соціальне партнерство як інструмент розвитку інфраструктурного забезпечення територіальних громад. *Таврійський науковий вісник Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 5. С. 30–38.
35. Кириченко С. О. Використання світового досвіду задля розвитку соціальної інфраструктури в регіонах. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2016. № 13. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/80088/75647>.
36. Квітка А. В. Роль соціальної політики у розвитку людського потенціалу. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=4401>.
37. Кінаш І. П. Склад і структура соціальної інфраструктури. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3 (2). С. 171–176.
38. Кінаш І. П. Фактори впливу на формування соціальної інфраструктури сталого розвитку України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2012. № 3. С. 48–51.
39. Коваленко Т. С. Механізми управління соціальною сферою в територіальних громадах. *Державне управління: теорія та практика*. 2022. № 3 (56). С. 77–85.
40. Коваль О. П. Зарубіжний досвід соціального підприємництва і перспективи його застосування в Україні. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-2/az_socpidpriemnictvo_16_022024.pdf.
41. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
42. Левченко А. М. Інноваційні підходи до розвитку соціальної інфраструктури. *Соціологічні студії*. 2019. № 5 (78). С. 33–40.
43. Лисенко І. Соціальна інфраструктура як основа формування людського потенціалу в системі європейських координат. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 2 (14). С. 13–23.

44. Мельник Р. В. Моніторинг соціальних послуг: проблеми та перспективи. *Науковий вісник*. 2021. № 6 (30). С. 88–95.
45. Мельничук Л. М. Концептуальні підходи до вимірювання соціальної складової регіонального розвитку: міжнародний досвід. *Держава та регіони. Серія Державне управління*. 2015. № 4 (52). С. 31–37.
46. Мельничук Л. М. Теоретичні засади формування механізмів державного управління соціальним розвитком регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 18. С. 98–102.
47. Невмержицький В. М. Державна політика у сфері соціального захисту: аналіз реалізації. *Вісник Академії управління*. 2020. № 2 (19). С. 14–21.
48. Нечитайло У. П. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 15. С. 25–29.
49. Нижник В. Надання соціальних послуг населенню у розвитку сервісної інфраструктури об'єднаних територіальних громад. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. № 2. С. 546–552.
50. Олійник С. Я. Стандарти якості у сфері освіти: сучасний стан і перспективи. *Освіта і наука*. 2023. № 7 (44). С. 50–58.
51. Ольшанський Г. В. Роль регіонального підходу в сучасних економічних дослідженнях. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4674>.
52. Паламарчук О., Візнюк І., Габа І. Соціальне партнерство як стратегічний інструмент розвитку територіальних громад. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип. 2. (13). С. 97–103.
53. Пепа Т. В. Регіональні особливості формування потенціалу продуктивних сил та шляхи забезпечення його зростання. Київ : РВПС України, 2009. 57 с.
54. Пилипенко Л. В. Соціальна інфраструктура територіальних громад: виклики децентралізації. *Журнал регіональної політики*. 2022. № 1 (3). С. 99–108.
55. Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2005. Вип. 26. С. 160–165.

56. Пігуль Н. Г. Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16 (1). С. 117–122.
57. Пігуль Н. Г. Сутність та значення соціальної інфраструктури. *Науковий вісник ПУЕТ*. 2013. № 2 (58). С. 37–41.
58. Приліпко С. М. Міжнародний досвід публічного управління інфраструктурними проектами на державному і місцевому рівнях на основі укладення концесійних договорів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 12. URL: [file:///C:/Users/ybore/Downloads/Duur_2019_12_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ybore/Downloads/Duur_2019_12_4%20(1).pdf).
59. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. Ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5203-17>.
60. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2404vi-11736>.
61. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
62. Про концесію: Закон України від 3 жовтня 2019 р. № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20/ed20200201/stru2>.
63. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
64. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text>.
65. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>.
66. Ревко А. М. Методологічні принципи та критерії структурного аналізу соціальної інфраструктури регіонів України. *Бізнесінформ*. 2019. № 1. С. 164–169.
67. Розміщення продуктивних сил України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. К.: КНЕУ, 2000. 364 с.

68. Романов Д. В. Ефективність управління соціальними послугами: нові підходи. *Управлінські науки*. 2021. № 8 (15). С. 67–75.
69. Романова Н. Ф., Мельник І. П. Соціальне партнерство: навчально-методичний посібник. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 238 с.
70. Сілюкова С. М. Розвиток інвестиційного потенціалу регіону як об'єкт державного регулювання. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 1. С. 140–146.
71. Скриньковський Р. М. Соціально-економічна стратегія держави на засадах гарантування соціальної безпеки: механізм формування та проблеми реалізації. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3896>.
72. Смирнова Т. А. Реформа системи соціального захисту в Україні: досвід і проблеми. *Соціальна політика*. 2020. № 5 (23). С. 40–48.
73. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.
74. Стан здійснення державно-приватного партнерства в Україні. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>.
75. Трансформація соціальної інфраструктури в контексті забезпечення гуманітарного розвитку: кол. моногр. За наук. ред. В. М. Новікова, З. С. Сіройча. Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2015. 384 с.
76. Трофименко М. Ю. Фінансові аспекти розвитку соціальної інфраструктури в Україні. *Облік і фінанси*. 2014. № 4. С. 115–122.
77. Труніна І. М., Латишев К. О., Андрієнко М. С. Змістовно-дефінітивне навантаження поняття «інфраструктура» стосовно транспортного ринку. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 30. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/632>.
78. Тульчинська С. О., Кириченко С. О. Дослідження методичних підходів до оцінювання розвитку соціальної інфраструктури в регіонах. *Економічний вісник*

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2017. № 14. С. 67–75.

79. Уманець О. П. Взаємодія влади та громади: нові можливості в умовах децентралізації. *Публічне управління*. 2021. № 2 (16). С. 77–83.

80. У МОН розповіли, скільки шкіл та вишів зруйновано обстрілами рф. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/09/novyna/suspilstvo/mon-rozpovily-skilky-shkil-ta-vuziv-zrujnovano-obstrilamy-rf>

81. Холявко Н. І. Вища освіта в системі факторів впливу на становлення інформаційної економіки. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 121–126.

82. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

83. Шаблій О.І. Суспільна географія : у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження : Вибрані праці. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 814 с.

84. Шарлея Р., Каспрук І. Оптимізація публічних послуг та інфраструктури у територіальних громадах України. Методичний посібник для органів місцевого самоврядування. Варшава: Фонд розвитку місцевої демократії ім. Єжи Регульського, 2023. 106 с.

85. Шаров Ю. П. Муніципальні послуги: шлях до високої якості: монографія. Мелітополь: Видавн. будинок ММД, 2008. 136 с.

86. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки. Навч. посіб. К. : Знання, 2006. 435 с.

87. Шевченко А. В. Інтеграція соціальних послуг: досвід міжнародних практик. *Журнал соціальних досліджень*. 2020. № 6 (12). С. 11–19.

88. Щербатюк О. М. Дефініція «інвестиційний потенціал підприємства»: сутність та відмінності. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=773>.

89. Щодо надання роз'яснення термінів, які застосовуються у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

відповідальності за корупційні правопорушення»: лист Міністерства юстиції України № 967-0-2-09-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v967-323-09#Text>.

90. Якименко Ю. М. Вибір підходу до оцінки економічної безпеки бізнесу в організації. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2015. № 3. С. 133–142.

91. Яценко В., Коваль Г. Ефективність системи управління інфраструктурою територіальних громад. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2025. Вип. 33. С. 417–425

92. Яценко С. Ю. Проблеми та перспективи управління соціальною сферою в Україні. *Актуальні питання публічного управління*. 2023. № 1 (18). С. 60–68.

93. Atkociuniene V., Kiausiene I., Urmoniene D. The Innovative Management Principles of Rural Social Infrastructure Development. *European Scientific Journal*. 2014. Vol. 10. №. 7. P. 100–117.

94. European Commission.Growth. Sectors of the Social economy in the EU: Social enterprises. URL: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en.

95. Jochimsen R. Theorie der Infrastruktur: Grundlagen der marktwirtschaftlichen Entwicklung. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1966. 84 p.

96. Kamashev A. World Experience of Territorial Communities Infrastructure Development. *Modern Economics*. 2021. № 30 (2021). С. 102–108.

97. Ke Feng, Shouqing Wang, Nan Li, Chunlin Wu, Wei Xiong. Balancing public and private interests through optimization of concession agreement design for user-pay PPP projects. *Journal of Civil Engineering and Management*. 2018. Vol. 24 (2). P. 116–129.

98. Polityka regionalna w Polsce. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. URL: <https://w.bibliotece.pl/5011430/Polityka+regionalna+w+Polsce>.

99. Rosenstein-Rodan P. N. Notes on the Theory of the Big Push. In Ellis, & Wallich (Eds.). *Economic of Development for Latin America*. New York: Saint-Martin's Press, 1961. pp. 57–81.

100. Sandbach J., Wills J., Huxford R. Our countryside: the future: a fair deal for rural England? A Government White Paper. ICE Proceedings Municipal Engineer. 2001. Vol. 145(1). P. 81–91.
101. Singer H. W. International Development: Growth and Change. New York: McGraw-Hill Book Co., 1964. 106 p.
102. Wpływ członkostwa Polski w Unii Europejskiej i realizowanej polityki spójności na rozwój kraju. URL: <https://www.gov.pl/web/infrastruktura>.